

3 KRONIKA7I

2023

IZ ZGODOVINE ILIRSKE BISTRICE

71
2023

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2023, letnik 71, številka 3 – Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2023

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2024

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi:

Občina Ilirska Bistrica

OBČINA
ILIRSKA
BISTRICA

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Ilirska Bistrica v 70. letih 20. stoletja. Pogled na stavbe današnjega sodišča, banke, občine in pošte / Ilirska Bistrica in the 1970s. View of the buildings of today's courthouse, bank, municipality and post office (hrani /kept by: Knjižnica Makse Samsa Ilirska Bistrica).

Na zadnji strani/ Back cover: Vitraž na Gregorčičevi 15 v Ilirski Bistrici z grbom Ilirske Bistrice ter zastavami Avstro-Ogrske in Avstrijskega primorja, domnevno 70. leta 19. stoletja. Heraldčne barve niso povsem točne. / Stained glass window at 15 Gregorčičeva Street in Ilirska Bistrica with the coat of arms of Ilirska Bistrica and the flags of the Austro-Hungarian Empire and the Austrian Littoral, presumably from the 1870s. Heraldic colours are not entirely accurate (foto / Photo: Marjan Krebelj).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ilirska Bistrica)(082)

IZ zgodovine Ilirske Bistrice / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2023. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 71, št. 3)

ISBN 978-961-6777-32-2
COBISS.SI-ID 169613571

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Ilirska Bistrica – dva kraja, ena zgodovina445
	Ilirska Bistrica. Two places, one history447
Boris Golec:	Kdaj in zakaj je bilo Trnovo trg449
Vanja Kočever:	Kužna epidemija leta 1631 na Kranjskem in njena razširjenost ob zgornjem toku reke Reke471
Vanja Kočever:	Trnovsko župnišče kot prenočišče cesarja Karla VI. na potovanju ob dednih poklonitvah notranjeavstrijskih dežel leta 1728489
Damir Tulić, Mario Pintarić:	Altaristička i kiparska oprema župne crkve svetog Petra u Ilirskoj Bistrici519
Igor Gardelin:	Plemiška rodbina Porcia in zapuščina Hanibala Alfonza kneza Porcia na gradu Prem535
Boris Golec:	Dvorec Trnovo – tri razrešene neznanke: nastanek, izginotje in lokacija561
Boris Golec:	Skladatelj Fran Gerbič in Trnovo pri Ilirski Bistrici575
Aneja Rože:	Spominska obeležja Dragotinu Ketteju od pesnikove smrti do stote obletnice njegovega rojstva.....591
Bogdan Kolar:	Začetki ustanove notredamskih sester v Trnovem611
Nejc Bratina:	Delovanje telovadnega odseka Orel na Ilirskobistriškem623
Emilija Kastelic:	Arhitektura občine Ilirska Bistrica in okolice v obdobju fašizma631
Eda Belingar:	Načrtovanje palače nekdanje Hranilnice (Cassa di Risparmio) v Ilirski Bistrici643
Urška Godina:	Sakralna umetnost Toneta Kralja na Primorskem. Umetniška dela v cerkvah na Ilirskobistriškem657
Irena Uršič:	Možje in fantje z Ilirskobistriškega v italijanski vojaški suknji. Med imeni pobeglih in mrtvih ter spomini preživelih679
Klemen Kocjančič:	Vojaške operacije v času nemške okupacije Ilirske Bistrice in okolice med drugo svetovno vojno.....703
Denis Cerkvenik:	Zaključni boji v okolici Ilirske Bistrice ob koncu druge svetovne vojne.....717
Tjaša Jakop:	Opis govora vasi Jelšane.....727

Jubilej

Vojko Čeligoj, raziskovalec ilirskobistriških korenin in skozi desetletja kronist bistriškega vsakdana s fotografskim aparatom v roki (<i>Dragica Jaksetič</i>)735
--

Ocene in poročila

Janez Bilc: Kronika fare trnovske na Notranjskem (<i>Bogdan Kolar</i>).....	737
Vlasta Beltram: Svet med Snežnikom in Slavnikom med drugo svetovno vojno (<i>Klemen Kocjančič</i>)	738

Boris Golec

prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0003-0367-0141

Skladatelj Fran Gerbič in Trnovo pri Ilirski Bistrici

IZVLEČEK

Slovenski skladatelj Fran Gerbič (1840–1917) je v Trnovem pri Ilirski Bistrici učiteljeval med letoma 1857 in 1868, pri čemer je vmes tri leta (1864–1867) preživel na študijskem dopustu na glasbenem konservatoriju v Pragi. Gerbičevo trnovsko obdobje spada v njegovo formativno dobo, ko mu je bilo med 17 in 28 let ter je pridobil večino svoje glasbene izobrazbe, najprej kot samouk, nato kot praški študent. Prispevek na podlagi njegove avtobiografije, spominov ter zlasti dokumentov o šoli in učiteljih, ki jih hrani Nadškofjski arhiv Ljubljana, obravnava Gerbičevo življenje in delovanje v Trnovem in med Trnovci. Ti so ga med študijem v Pragi tri leta finančno vzdrževali iz lastnih sredstev, namenjenih učiteljevi plači. Po vrnitvi v domovino se je Gerbič učiteljski službi v Trnovem iz ne povsem pojasnjenih razlogov že po nekaj mesecih odpovedal.

KLJUČNE BESEDE

Fran Gerbič, Trnovo pri Ilirski Bistrici, trivialna šola, učiteljski poklic, glasba, skladanje

ABSTRACT

COMPOSER FRAN GERBIČ AND TRNOVO NEAR ILIRSKA BISTRICA

The Slovenian composer Fran Gerbič (1840–1917) served as a teacher in Trnovo near Ilirska Bistrica between 1857 and 1868, during which he also spent three years (1864–1867) on a sabbatical at the music conservatory in Prague. Gerbič's years in Trnovo represent his formative period, during which he was aged between seventeen and twenty-eight years and he obtained most of his music education, first as an autodidact and then as a Prague student. Drawing on his autobiography, memoirs, and especially documents on the school and teachers kept by the Archiepiscopal Archives of Ljubljana, the article presents Gerbič's life and work in Trnovo and among its inhabitants. During his studies in Prague, they supported him for three years with their own funds allocated to his teacher's salary. A few months after returning to his homeland, Gerbič renounced his teacher position in Trnovo for reasons not entirely clear.

KEY WORDS

Fran Gerbič, Trnovo near Ilirska Bistrica, trivial school, teaching, music, composing

Fran Gerbič (1840, Cerknica – 1917, Ljubljana), eden najbolj znanih slovenskih skladateljev v dobi Habsburške monarhije, je bil s Trnovim pri Ilirski Bistrici povezan več kot desetletje, in to v svoji formativni dobi, med 17. in 28. letom starosti, ko je doživel poklicno in kot osebnost. Na Ilirskobistriškem je zavest o tem včasih nekoliko potisnjena v ozadje, kakor je nasploh pomanjkljivo raziskano in osvetljeno Gerbičevo bivanje, delovanje in poznejši stiki s Trnovim, čeprav je bil skladatelju ob 160-letnici rojstva posvečen poseben zbornik,¹ pred nekaj leti, ob stoletnici smrti, pa je doživel obsežen monografski prikaz.² Gerbičevo prvo službeno mesto kot učitelj in bivanje v Trnovem resda nista tako pomembna kakor njegovo poznejše udejstvovanje, lahko pa njuna osvetlitev z znanimi in še neznanimi viri pripomore k celovitejšemu razumevanju skladateljeve osebnosti in življenja.

Gerbičevo trnovsko obdobje, razdeljeno na dva dela z vmesnim praškim obdobjem, je doslej eno najmanj osvetljenih na njegovi življenjski poti.³ V pri-

Fran Gerbič (<https://www.kjuc.si/foto-galerija/>).

čujočem prispevku bo o svoji povezanosti s Trnovim najprej spregovoril sam prek svoje *Avtobiografije* in drugih besedil. Sledile bodo nove ugotovitve in dopolnitve doslej znanega na podlagi arhivskih in drugih virov.

Gerbič sam o Trnovem in Trnovcih

Gerbič je v svoji tipkopijsni *Avtobiografiji*, nastali ob njegovi sedemdesetletnici (1897) in prvič objavljeni dobrih sto let pozneje v *Gerbičevem zborniku* (2000),⁴ trnovskemu obdobju posvetil eno in pol do največ dve strani (lista) od skupno 23. Svoje življenje v Trnovem je začel popisovati na strani (listu) 7, kjer mu je odmerjeno tri četrtine prostora, žal pa je pogrešana stran (list) 8, kjer je s pripovedjo že prešel na praški konservatorij, o katerem govori na strani (listu) 9. Koliko in kaj je še zapisal v izgubljenem delu besedila, ne vemo. Končalo se je z uvodom v besede skladatelja Miroslava Vilharja, ki manjkajo. Nato se je Trnovnega dotaknil še z odstavkom na strani (listu) 15.⁵

70-letni Gerbič s časovno distanco treh do štirih desetletij v *Avtobiografiji* brez tistega, kar je danes izgubljeno, o svojih trnovskih letih ni povedal prav veliko. Za lažje razumevanje je smiselno začeti pri omenjenem poznejšem odstavku:

»Moja prva služba je bila kot nadučitelj v Trnovem pri Ilirski Bistrici, imenovan sem bil z dekretom dne 14. X. 1857. Ko se je tam ustanovila po mojem delovanju narodna čitalnica [1864],⁶ sem tudi sestavil moški zbor za veselice. A ta zbor je obstajal iz članov, ki so imeli po 2 uri hoda in še daljša pota k skušnjam, ker domačinov ni bilo dovolj. Danes bi se na kaj takega še misliti ne moglo, kar je bilo tedaj le pri takratni splošnji navdušenosti mogoče.«⁷

Pred tem je v kronološkem pregledu svojega življenja o tem obdobju zapisal naslednje nedokončane misli:

»Po dokončani preparandiji [pripravnici za učiteljski poklic v Ljubljani]⁸ sem bil nameščen kot

⁴ Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis). – Besedilo, shranjeno v Gerbičevi mapi v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, je objavil Edo Škulj; ekdotična načela so pojasnjena na str. 166. – Čeprav Škulj govori o straneh, gre lahko samo za liste, saj ni mogoče, da bi bila stran 7 ohranjena, stran 8 (na istem listu) pa bi manjkala. Gerbičeva tipkopijsna *Avtobiografija* je bila nato ponatisnjena še v: Škulj, *Fran Gerbič*, str. 17–32.

⁵ Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 153–154 in 159.

⁶ Oglate oklepaje je dodal avtor pričujočega prispevka. – Čitalnica je bila ustanovljena 7. avgusta 1864 (gl. op. 84).

⁷ Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 159.

⁸ Prim. Škulj, *Fran Gerbič*, str. 81. – Zanimive podatke o Gerbiču (Franz Gerbez) najdemo v redovalnici pripravnice (*Preparanden-Kurs*). V prvem letniku, leta 1856, je bil s 16 leti med petimi sošolci najmlajši (eden je imel 17 let, dva 18 in eden že 25). Po ocenah se je znašel na tretjem mestu, pri čemer sploh ni izstopal pri dveh glasbenih predmetih: iz petja (*Gesang*) je namreč dobil oceno dobro (*gut*) – tako kot še dva sošolca, medtem ko je imel eden srednjo oceno (*mittelmäßig*) in najslabši sošolec slabo (*schwach*) –, iz orgljanja (*Orgelspie-*

¹ Škulj (ur.), *Gerbičev zbornik*.

² Škulj, *Fran Gerbič*.

³ Edo Škulj v svoji monografiji o Gerbiču (2017) ni upošteval vseh dognanj. Na slabih dveh straneh poglavja (brez dodatka) Nadučitelj v Trnovem (1857–1865) se več kot z Gerbičem ukvarja s trnovsko šolo kot takšno od njenih začetkov do polpretekle dobe (Škulj, *Fran Gerbič*, str. 84–86), pri čemer povzema predvsem iz knjižice Dimitrija Grlja o ilirskobistriškem šolstvu (1994) (Grlj, *180 let*, str. 5).

nadučitelj v Trnovem pri Ilirski Bistrici [1857]. Kot takemu mi je bila pa tudi dolžnost skrbeti za orgljanje in petje v cerkvi. Tu sem spadajo moji prvi poskusi v kompoziciji. Kadar nisem imel za kak praznik primerne cerkvene pesmi, sem jo kar napisal, seveda niso tedaj imeli ti poskusi še nikake glasbene vrednosti. Dovolj mi je bilo za začetek, ako so ugažali uhu in so jih pevke rade pele. Riharjevi napevi [Gregor Rihar st., 1796–1863] so mi bili tedaj vzor, ker drugih boljših domačih tedaj še nismo imeli. Moj glasbeni obzor je bil jako omejen, ker nisem poznal svetovne glasbene literature in nisem imel učiteljev, kateri bi me v isto uvedli. Taval sem v tej temi, dokler sem semtertja našel kako solnce in tega sem se tedaj oklenil in iz njega črpal, dokler nisem prišel do virov, ki so mi začeli kazati nadaljnjo pot. V to dobo spada tudi prva izdaja Davorin Jenkovih zborov [zborovskih skladb], med njimi Naprej zastava Slave [1861]. Ta zbor je povsod, kjer se je pel, elektriral poslušalce. Mene pa je še posebno navdušil in me spodbudil, da sem se bolj resno poprijel kompozicije in tako je izšel moj prvi poskus v kompoziciji pod naslovom Glasi slovenski, obsegajoč zborov in četverpospevov in 3 pesmi s klavirskim spremljevanjem za solospjev in to je bilo leta 1861 [1862].⁹ Zapisal sem jih seveda sam, rokopisa pa nimam pri roki, gotovo se nahaja v kakem zaboju. Izšli so v lastni založbi, tiskani pa so bili v Beču pri [...].¹⁰ Kritika je torej ta moj prvi poskus prav simpatično pozdravila. Pesmi so peli povsod, kjer je bil kak moški zbor, posebno pri veselčinah prireditvah v čitalnicah. Napravili so tedaj na poslušalce vedno prijeten vtis, saj tedaj sploh ni bilo mnogo na izbor. Spominjam se, da je prišel rajni Miroslav Vilhar [skladatelj, 1818–1871], ki je stanoval na svojem gradu na Kalcu [pri Pivki], ko so bile pesmi v Novicah [Kmetijske in rokodelske novice] naznanjene,¹¹ k meni in me prosil, da bi mu jih zaigral. Storivši to mi je z glavo prikimal, rekoč: [od tod dalje besedilo manjka].¹²

len) pa skupaj z enim sošolcem srednjo oceno (*mittelmäßig*), samo eden si je prislužil dobro in dva slabo. Naslednje leto, 1857, so v drugem letniku ostali le še štirje sošolci, saj je eden medtem že dobil učiteljsko mesto na trivialki. Ocene so bile zdaj na splošno višje. Gerbič je s sedmimi odličnimi (*sehr gut*) ter šestimi dobrimi ocenami (*gut*) delil drugo in tretje mesto za sošolcem, ki je imel eno odlično več. Iz petja in orgljanja so trije dobili dobro oceno, eden srednjo, nihče pa odlične. Toda v prvem letniku so tisto leto pri obeh glasbenih predmetih vendarle izpričane tudi najvišje ocene: od petih sošolcev so si odlično prislužili dva iz petja in eden iz orgljanja (SSM, Arhivska zbirka, f. 61/1). Za skene redovalnice se iskreno zahvaljujem kolegu mag. Stanetu Okolišu.

⁹ O letu izida gl. v nadaljevanju.

¹⁰ Ta oglati oklepaj ima že objava *Avtobiografije*. – Gerbičeva izdaja *Glasi slovenski* ne vsebuje ne letnice ne imena tiskarne (Gerbič, *Glasi slovenski*).

¹¹ Gerbič je najavo, tedaj še brez naslova svojega dela, objavil 12. marca 1862 in pozval k zbiranju naročil do konca meseca (*Novice gospodarske, obrtniške in narodne* XX, št. 11, 12. 3. 1862, str. 86).

¹² Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 153–154.

V nadaljevanju *Avtobiografije* se je Gerbič Trnovega mimogrede dotaknil še v stavku: »Moj edini poklic, s katerim se bavim, je glasba in razen prva leta učiteljske službe v Trnovem se nisem s kakim drugim poklicem.«¹³ Več kot toliko o svojem trnovskem obdobju v tem avtobiografskem tekstu, ki ni njegov edini,¹⁴ ni povedal. *Avtobiografija* je izrazito usmerjena v njegovo glasbeno in skladateljsko delovanje, zato izvemo le malo o trnovski šoli in ljudeh, komaj kaj celo o novoustanovljeni narodni čitalnici, kjer so prepevali njegove svetne pesmi. Pravzaprav je vse povedal v zgornjem stavku, da se je razen kot učitelj v Trnovem vseskozi ukvarjal izključno z glasbo.

Ta je tem bolj v ospredju v Gerbičevih (nedokončanih) *Spominih umetnika*, ki so prvič izšli leta 1910 v *Slovincu*.¹⁵ V tem skladateljevem sestavku sta obravnavani samo dve njegovi življenjski obdobji, prvo trnovsko (1857–1864) in praško (1864–1867), slednje iz razumljivih razlogov precej obsežnejše.¹⁶ Če je v *Avtobiografiji*, kolikor je njen del o trnovskem obdobju ohranjen, omenil samo generacijo starejšega skladatelja Miroslava Vilharja s Kalca na Pivškem, so se v tem besedilu znašla še tri imena sodobnikov iz Trnovega in okolice, vsa zgolj s priimkom: trnovski župnik in dekan Anton Grašič, vikar Anton Mlakar iz Zagorja in ilirskobistriški sodni uradnik N. Altenburger. S temi štirimi osebami se je bolj ali manj družil oziroma ga je z obema neduhovnikoma povezovala glasba. Mimogrede je brez imena in priimka omenil še kolega podučitelja Franca Uršiča, dvakrat ilirskobistriškega gostilničarja Antona Jelovška, po enkrat pa bistriškega narodnjaka Matijo Ličana ter domačina, bogoslovca Janeza Bilca, vse brez osebnih imen in v povezavi z dvakratnim postankom Josipa Juraja Strossmayerja v Ilirski Bistrici maja 1862.

»Bilo je leta 1857, ko sem dobil dekret za nadučitelja v Trnovo pri Ilirski Bistrici. V oni dobi sem bil organist v naši župni cerkvi in kot tak sem začel komponirati cerkvene pesmice, kadar mi je primanjkovalo primerne materiala. Tedaj je nastalo par mojih božičnih pesmi, od katerih so bile tri tudi objavljene. V dobo onih mojih glasbenih začetkov pade prva izdaja Jenkovih kompozicij [Davorin Jenko, 1835–1914], med njimi tudi *Naprej* [1861]. To me je navdušilo za kompozicijo. 'Kaj,' sem si mislil, 'Jenko, ki se je z menoj na istem klavirju igrati učil, je zložil nekaj tako lepega? Fant, sedaj se pa pošteno poprimi!' In posledica je bila, da so izšle leta 1862 v tisku moje prve skladbe pod naslovom *Glasi slovenski*. Te svoje prvence sem posvetil dr. Lovru Tomanu [politik in pesnik, 1827–1870], katerega sem poseb-

¹³ Prav tam, str. 162.

¹⁴ Prim. Škulj, *Fran Gerbič*, str. 15.

¹⁵ [Gerbič], *Spomini umetnika*. – Spomini umetnika so bili objavljeni tudi v Škuljevi monografiji o Gerbiču, po kateri so tukaj povzeti (Gerbič, *Spomini umetnika*, str. 41–48).

¹⁶ O trnovskem obdobju po: Gerbič, *Spomini umetnika*, str. 41–43.

Skladatelj Miroslav Vilhar (Kamra.si).

no častil zaradi njegovih krasnih govorov ob priliki Vodnikove slavnosti [ob 40-letnici smrti Valentina Vodnika 1859].

Še pred izdajo teh pesmi sem se seznanil z Miroslavom Vilharjem. To se je zgodilo tako-le [marca 1862]:¹⁷ Stal sem na cesti pred hišo, kjer sem stanoval, ko se pripelje mimo kočija, v kateri je sedel Miroslav Vilhar. Dal je takoj ustaviti, stopil z voza in me kratko vprašal, če bi hotel zaigrati svojih kompozicij, katere nameravam izdati. Vedel je namreč za nje, ker so bile takrat na vrsti. Vilhar me je mirno poslušal, le ko sem končal, me je prijel za roko in mi laskavo dejal, da ni kaj takega pričakoval, in takoj naročil en izvod pesmi. Njegova hvala me je razveselila, ker je bil mož, dasi diletant, vendar takrat v naši glasbi merodajen. Pozneje sem se često sestal z Vilharjem, in sicer v Zagorju [pri Pivki],¹⁸ kjer sva bila večkrat gosta župnika Mlakarja. Nekoč sva bila povabljeni z Vilharjem v Trnovo k dekanu Grašiču. Po obedu je vzel Vilhar v roke kitaro in rekel, da nam bo zapel eno svojih novih kompozicij. – Tako mislim, da sem bil eden izmed prvih, če ne prvi, ki je slišal lepo pesem *Po jezeru*. Vsem je pesem močno ugajala in vsi

smo hiteli Vilharju čestitati. On pa je dejal: 'Upam, da se bo ta pesem med našim narodom še bolj razširila kot *Mila lunica*.'

Omeniti moram še, da sem se za svojega bivanja v Ilirski Bistrici seznanil z našim velikim jugoslovanskim biskupom Strossmayerjem [Josip Juraj Strossmayer, mecen in politik, škof v Đakovu, 1815–1905].

Bilo je leta 1862 in imela se je blagosloviti zastava reškega kotora [okraja] na Grobniškem polju.¹⁹ Na to slavnost je prihitel biskup Strossmayer. Kako rad in živo se spominjam, kako je bilo tedaj. Pripeljal se je z Račkijem [Franjo Rački, duhovnik, politik in zgodovinar, 1828–1894] in Kurelcem [Fran Kurelac, književnik in filolog, 1811–1874] v poštnem vozu.²⁰ Vsa inteligenca in duhovščina iz kraja in okolice ga je pričakala na pošti [v Ilirski Bistrici].²¹ Šli smo vsi skupaj z njim k Jelovšku [sosednje gostišče],²² drugi dan pa k blagoslovljenju. Jaz in podučitelj sva se nekoliko zamudila in se odpeljala potem skupaj v [poštnem] vozu k Sv. Matiji [nad Reko].²³ Od tam sva imela še štiri ure pešhoda čez hribe. Utrujena, lačna in žejna sva prispela končno k cilju [na Grobnik] ob 7. uri zvečer [25. maja 1862].²⁴

V nadaljevanju Gerbič podrobno in duhovito opiše nastop pevskega kvarteta pred Strossmayerjem, ki ga je ad hoc sestavil Miroslav Vilhar, dve uri trajajoče pešačenje s kolegom podučiteljem do Reke, napetosti med hrvaškimi narodnjaki in madžaroni v tamkajšnji kavarni ter druge peripetije. »Potem pa peš nazaj k Sv. Matiji, kjer naju je čakal voz. Komaj sem se vsedel v voz, sem že spal in ob peti uri sem bil zopet srečno doma v Trnovem. Toda s počitkom ni bilo nič, ob šesti sem že moral s procesijo v Veliko Bukovico in to je bilo dobro uro hoda. Ob devetih sem bil nazaj. Hvala Bogu, sedaj se bom pa vlegel in odpočil. toda delal sem račun brez krčmarja. Ob enajstih je začelo ropotati in bobnati na moja vrata. 'Kdo pa je?' 'Strossmayer! Strossmayer!' sem čul zasopel Bilčev glas [Janez Bilc, domačin, bogoslovec, 1839–1906]. 'Kaj,

¹⁹ Dejansko je Strossmayer v nedeljo, 25. maja 1862, blagoslovil zastavo Reške županije, ki je bila tedaj krajši čas (1848–1868) sestavni del Hrvaške oziroma Troedinega kraljestva. Na Reko se je pripeljal v petek, 23. maja, kar pomeni, da je v Ilirski Bistrici prenočeval prejšnjo noč. Po isti poti se je vračal v ponedeljek, 26. maja. O tem: Širola, Na Grobniškem polju, str. 307–309.

²⁰ Strossmayer je s spremstvom verjetno potoval po Savi do Zidanega Mosta ter nato po železnici do Ljubljane in naprej do Postojne ali Šempetra na Krasu (danes Pivka), nato pa s poštnim vozom na Reko.

²¹ Pošta je bila v Ilirski Bistrici št. 2, danes Bazoviška cesta, v zasebni hiši poštnega mojstra Jožefa Valenciča (ŠAK, Ž IBI, SA 2, status animarum 1857 [1857–1866], Bistrica, fol. 2).

²² Anton Jelovšek, prvi sosed pošte, Bistrica št. 1 (prav tam, fol. 1); od leta 1864 je bila v njegovi gostilni narodna čitalnica (gl. op. 84).

²³ Poštna postaja pri Sv. Matiji je bila po F. Juriševiču ustanovljena šele leta 1863 (Juriševič, *Primorska pošta*, str. 96). Dotlej je bilo tu najbrž mogoče samo vstopati in izstopati iz pošt nih vozov.

²⁴ Gerbič, Spomini umetnika, str. 41–43.

¹⁷ V *Avtobiografiji* postavlja Gerbič Vilharjev obisk v čas takoj po najavi izida skladb v *Novicah* (Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 154). Gl. op. 11.

¹⁸ Ta oglati oklepaj vsebuje že Škuljeva objava.

Strossmayer?' in vsa moja utrujenost je bila v hipu pozabljena, v hipu sem bil oblečen in že sva hitela z Bilcem k Jelovšku, kjer se je Strossmayer ustavil. Zopet sta ga spremljala Rački in Kurelac. Djakovski biskup je tedaj rekel: 'Najlepši trenutek cele slavnosti [na Grobniku] je bil, ko so prišli bratje Slovenci in zapeli.' [...] ²⁵ Predstavljen je bil biskupu [Matija Ličan, domačin, narodnjak, 1785–1877], ²⁶ da zna celega Vodnika na pamet in da je priden nabiratelj narodnih izrekov in narodnega blaga, ga je objel in poljubil na čelo. Starega Ličana je poljub tako razveselil, da je kar skakal od veselja in trdil, da bode sedaj gotovo še sto let živel. S Strossmayerjem, Račkim in Kurelcom sem imel še često v poznejšem življenju priliko priti v dotiko.

V istem času zahajal je k meni neki Altenburger, če se ne motim, je bil nastavljen na sodišču v Ilirski Bistrici. Mož je izborni igral glasovir. Od njega sem čul prvič Beethovno sonato. V istem času sem spoznal tudi Schubertovo kompozicijo *Der Erlkönig*. Ti dve skladbi sta mi odprli popolnoma novo glasbeno polje, začel sem gledati skladbe z druge, resnejše strani.

Misel, da se spopolnim v glasbi, mi ni dala miru. In ker nisem mogel doma o konservatoriju nič bližnjega izvedeti, sem se odpeljal o božiču istega leta [1862] na Dunaj, da tam poizvem za pravo pot, ki vodi na konservatorij. ²⁷

Po opisu uspešnega obiska Dunaja, kjer je dobil nasvet, naj se raje vpiše na konservatorij v Pragi, ²⁸ je Gerbič o svojem trnovskem obdobju zapisal le še te besede:

»Ko sem bil zopet doma, poprijel sem se še pridneje glasbe. V tej dobi sem komponiral solopesem za petje s spremljevanjem klavirja *Z Bogom*. Že ta skladba je v glasbenem oziru izgledala popolnoma drugače kot moji prejšnji proizvodi. Vplivala sta name močno Schubert in Beethoven, kojih skladbe sem proučil. Do tedaj mi je bil vzor Rihar, tedaj naša glasbena avtoriteta.

Razne ovire so me zadržale, tako da sem šele leta 1864 prošil za sprejem na praški konservatorij. Ker pa nisem od konservatorija dobil odgovora, sem se kratko in malo naravnost v Prago odpeljal. ²⁹

Spomini umetnika se odtlej nanašajo samo na Prago, ³⁰ kjer je Gerbič preživel s prekinitvami štiri leta od 1864 do 1869, nazadnje pol leta kot teno-

rist pri narodnem gledališču. ³¹ Kot bomo videli, je bil prva tri leta uradno še vedno trnovski učitelj, vendar na študijskem dopustu. ³²

Nova spoznanja o skladateljevem prvem trnovskem obdobju

Gerbiču se očitno ni zdelo vredno razlagati, kakšne »razne ovire so me zadrževale«, preden je leta 1864 zaprosil za sprejem na konservatorij v Pragi. Prav tako ni pojasnjeval, kakšen je bil njegov status oziroma kako je uredil s službenim razmerjem v Trnovem. Tudi v njegovih biografijah je to vprašanje ostalo ob strani. Podobno ni bilo ustrezno pojasnjeno, kaj je v tem času pomenil izraz nadučitelj. Gerbič je večkrat izpričal, da je bil že leta 1857, ko mu je bilo torej komaj 17 let, nameščen za trnovskega nadučitelja. ³³

Dejansko je bil v Trnovem najprej začasni (provizorični) učitelj, kot je že leta 1926 v geslu o Gerbiču v *Slovenskem biografskem leksikonu* pravilno navedel Stanko Premrl. ³⁴ Dekret za stalno nastavitve na mesto učitelja, orglarja (organista) in cerkovnika (mežnarja) je dobil 10. februarja 1862, ³⁵ nadučitelj pa uradno, strogo gledano, ni bil nikoli, čeprav je učitelj, ki ima ob sebi podučitelja, veljal tudi za nadučitelja.

Doslej so v zvezi z Gerbičem ostali neuporabljeni dokumenti o trnovski šoli, ki jih hrani Nadškofjski arhiv Ljubljana ³⁶ in ki razkrivajo več podrobnosti, o katerih skladateljeve biografije in on sam molčijo. V dokumentih sicer ni epohalnih odkritij, osvetljujejo pa stanje šole kot take, Gerbičevo učiteljevanje, gmotne razmere in težave, s katerimi se je srečeval, ter slednjič, kako je dobil študijski dopust in kdaj mu je učiteljska služba dokončno uradno prenehala. Drugi potencialni viri o tem obdobju bodo za zdaj ostali ob strani.

Preden se posvetimo arhivskim dokumentom, je nujno treba opozoriti na variantnost skladateljevega priimka. V tem obdobju ga ne bomo nikoli srečali v pozneje uveljavljeni obliki Gerbič, ampak vedno kot

³¹ Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 154–159.

³² Premrlovo geslo o Gerbiču v *Slovenskem biografskem leksikonu* pravi, da je iz Trnovega odšel na praški konservatorij leta 1865 in tam ostal do leta 1867 (Premrl, Gerbič Fran, str. 208). Letnico 1865 kot konec njegovega trnovskega in začetek praškega obdobja ima tudi Škulj (Škulj, *Fran Gerbič*, str. 84 in 87). Medtem ko D. Grlj (1994) pravilno navaja, da je bil Gerbič učitelj v letih 1857–1868 in imel medtem triletni dopust na praškem konservatoriju (Grlj, *180 let*, str. 5), je iz Škuljevih besed, ki se nanj sklicuje, zaradi površnega prepisovanja mogoče razumeti, da je bil na dopustu pred letom 1865.

³³ Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 153, 159; Gerbič, *Spomini umetnika*, str. 41.

³⁴ Premrl, Gerbič Fran, str. 208.

³⁵ B. Rotar Pance kot datum izdaje dekreta navaja 31. december 1861 (Rotar Pance, Gerbič – pedagog, str. 41), kar pa je v resnici datum, ko je deželna vlada v Ljubljani razpisala stalno učiteljsko mesto v Trnovem (gl. op. 74).

³⁶ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, Trnovo.

²⁵ V nadaljevanju je Kurelac ogorčeno pripovedoval o divjanju madžaronov in italijanskih iredentistov na Reki, ko so se gostje zvečer vračali z Grobniškega polja. O izgrelih prim. Širola, *Na Grobničkom polju*, str. 309 sl.

²⁶ Kaže, da pred tem stavkom manjka del besedila, v katerem je ime predstavljene osebe; pogrešamo ga že v prvi objavi v *Slovenca* leta 1910 (gl. op. 15).

²⁷ Gerbič, *Spomini umetnika*, str. 43.

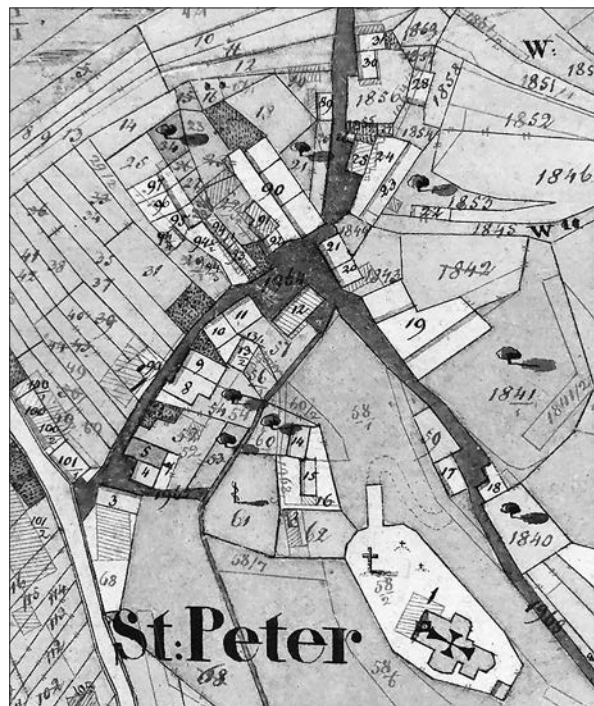
²⁸ Prav tam, str. 43–44.

²⁹ Prav tam, str. 44.

³⁰ Prav tam, str. 44–48.

Gerbec in Gerbic, po nemški ortografiji pisano tudi Gerbez in Gerbiz. Skladatelj sam je, kot piše Edo Škulj, v tretji avtobiografiji, ki je ostala torzo na treh straneh, pojasnil, kako je prišlo do transformacije priimka. O svojih prednikih, ki so se v Cerknico priselili od neznanokod, je Gerbič zapisal: »Pisali so se Gerbec, Hrvatje pišejo Grbič. Ime mojega očeta so razni uradi različno pisali, npr. Gerbetz, Gerbitz, Gerbec, oče sami pa so se podpisovali Gerbic. Ko sem deloval v Zagrebu kot operni pevec [1869–1878], pa so mi c spremenili v č in tako je to poslednje ostalo v moji podpisavi [podpisu].«³⁷ Kot bomo videli, se je sam leta 1865 v Trnovem podpisal kot France Gerbic. Tako ga imenuje tudi Janez Bilc v župnijski kroniki.³⁸ Trnovci so ga torej poznali kot Franceta in po priimku prejkone kot Grbca. V krstno knjigo rojstne župnije Cerknica je bil ob krstu 6. oktobra 1840, na dan, ko se je rodil, vpisan kot Gerbiz.³⁹ V pričujočem prispevku ga bomo načeloma imenovali Gerbič, pri povzemanju iz dokumentov pa se bomo držali oblike vsakokratnega zapisa.⁴⁰

Preden Gerbiča še kot Gerbca oziroma Gerbica pošljemo na prvo službeno mesto v Trnovo, se kratko

Trnovska šolska zgradba na franciscejski katastrski mapi leta 1823, stavbna parcela št. 5 (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, mapni list VII).

pomudimo pri tamkajšnji šoli. V njegovem času je bilo osnovno šolstvo pod cerkvenim nadzorom (do leta 1869). Krajevni šolski nadzornik je bil navadno vsakokratni župnik, višješolska oblast pa je sledila cerkveni hierarhični strukturi do škofijskega šolskega nadzornika oziroma škofijskega konzistorija.⁴¹

V Trnovem so preprosto enorazredno trivialko – najpreprostejšega in daleč najpogostejšega od treh tipov osnovnih šol⁴² – ustanovili leta 1814, o čemer priča ustanovno pismo z dne 11. avgusta omenjenega leta, sestavljeno »v hishi sedajnega Rihtarja ali Shupana Gregorija Severja v Trnovim«.⁴³ Tedaj je bila trnovska župnija še del tržaške škofije, in sicer do izenačenja škofijskih meja s političnimi (deželnimi) leta 1830 (dejansko 1831), ko je za dobro stoletje prišla v ljubljansko.⁴⁴

V literaturi beremo, da je trnovska šola vse do zgraditve nove šolske stavbe leta 1866, torej še v Gerbičevi dobi, delovala v zasebni hiši,⁴⁵ a to ne drži. Stavba s hišno št. 4 (danes Jurčičeva ulica 1) je že v franciscejskem katastru leta 1823 označena kot šolska zgradba (*Schulgebeu*) v lasti trnovske občine (*Gemeinde Dornegg*),⁴⁶ kar je postala v manj kot enem desetletju od ustanovitve šole.⁴⁷ Župnijski zapisnik duš iz okoli leta 1830 jo imenuje trivialna šola (*Schola trivialis*) in priča o tem, da je stala na zemljišču, podložnem domači župniji (*Dom: Pfarrhof*).⁴⁸ Kot pripoveduje Bilčeva župnijska kronika, so staro šolsko stavbo po zgraditvi nove prodali na dražbi 27. marca 1868,⁴⁹ tj. med Gerbičevim drugim, kratkotrajnim trnovskim obdobjem.

Do srede 19. stoletja je pouk očitno (skoraj) v celoti potekal v nemščini.⁵⁰ S. Pavlič je v tem videla

⁴¹ Schmidt et al., Osnovna šola, str. 189.

⁴² Prim. prav tam, str. 189–190.

⁴³ Objava: Pavlič, Ustanovno pismo, str. 25–26. – Ustanovni dokument trnovske šole je že zgodaj pritegnil pozornost, ker je pisan v slovenščini (*Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 70), ko te v pisnem uradovanju praktično še niso uporabljali. Ni pa še doživel ustrezne umestitve v razvoj slovenskega uradovalega pismenstva. Kot tako je trnovsko ustanovno pismo posebej dragoceno, ker gre za najstarejše znano tovrstno pisanje v slovenščini, edino še iz prve polovice 19. stoletja.

⁴⁴ Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 39. – V ljubljanski škofiji je ostala do nove regulacije škofijskih meja po politični meji (takrat državni med Italijo in Jugoslavijo) leta 1933.

⁴⁵ Grlj, 180 let, str. 5; Grlj, Razvoj šolstva, str. 71.

⁴⁶ Stavba s hišno št. 6 je stala na stavbni parceli št. 5 (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, A 26, k. o. Trnovo, zapisnik stavbnih parcel, 1. 1. 1824; mapni list VII).

⁴⁷ Bilc v župnijski kroniki piše, da najprej »ni imela šola svojega poslopja, temveč po privatnih hišah so sobe za šolo najemali. Šele več let pozneje, ko je fara farno šolo ustanovila [1814], je tedanji šolski ogleđa [nadzornik] kupil v imenu fare staro Severjevo hišo, v kateri je letos (1866), zadnje leto menda učilnica« (Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 33).

⁴⁸ ŠAK, Ž Ibi, SA 1, status animarum 1804 [dejansko ok. 1830], pag. 3.

⁴⁹ Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 46.

⁵⁰ Ustanovno pismo o jeziku pouka pravi: »ena deshelska po zesarški postavi ali Trivialschula, v katiri otrozi, bi se mogli uzhit brati, pisati in rajtati, posebno nemshku in kolkajn bo mogozhe krainsko« (Pavlič, Ustanovno pismo, str. 25).

³⁷ Škulj, *Fran Gerbič*, str. 77.

³⁸ Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 33.

³⁹ NŠAL, ZA Cerknica, Matične knjige, R 1840–1861, fol. 7.

⁴⁰ Geslo o Gerbiču v novi *Slovenski biografiji* ima skladateljev priimek v obliki Gerbic (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi198718/>) (avgust 2023).

vzrok, da je bil obisk šole dolgo slab. Bistričan Janez Bilc, duhovnik, pesnik in pisatelj (med drugim pisec župnijske kronike), je v svojem življenjepisu zapisal: »Dovršivši sedmo leto, torej 1846, sem začel obiskovati že takrat obstoječo šolo v bližnjem Trnovem. Huda je bila posebno zato, ker je bil ves pouk nemški.« Leta 1849, zlasti potem ko je prišel učitelj Leopold Belar, se je v šoli uveljavila tudi slovenščina, vendar po Pavličevi ne za dolgo.⁵¹ Kdaj se je jezikovna praksa spet prevesila v korist slovenščine, še ni dognano – z Gerbičem, v njegovem času ali že malo pred njegovim nastopom? Nemara šele s koncem Bachovega absolutizma (1859). Ob koncu šolskega leta 1866, ko je bil Gerbič že poldrugo leto v Pragi in je imel v Trnovem namestnika, je ta poročal, da so »krščanski nauk, branje, številčenje, slovnico in spisje poučevali v lepi, čisti slovenščini«, tako da so bili vsi navzoči pri skušnji zadovoljni.⁵²

Omenjeni učitelj Leopold Belar je v Trnovem poučeval med letoma 1849 in 1854.⁵³ Gerbič ga v *Avtobiografiji* navaja kot prvega med svojimi učitelji v rodni Cerknici, kjer je hodil v šolo najprej, med letoma 1846 in 1851, star od šest do enajst let.⁵⁴ Zanimivo je, da Belar (1828–1899) ni opazil Gerbičeve nadarjenosti za glasbo, čeprav je bil sam orglar in skladatelj, večinoma slovenskih in latinskih cerkvenih del, povsod, kjer je poučeval, pa je vodil tudi cerkveno petje.⁵⁵ Gerbič je namreč povedal tole: »Ker se tedaj še ni poučevalo v šoli petja, ni imel noben izmed teh učiteljev [v Cerknici] priliko spoznati v meni kako muzikalno nadarjenost. [...] Spominjam se tega še prav dobro, ko sem kot sedmoletni deček cerkvenim pevkam sekundiral pri njih petju in so me na koncu pohvalile rekoč: 'Glejte, kako ima Francel lep alt!' [...] Prvi, kateri so bili pozorni na mojo glasbeno nadarjenost, bil je učitelj Statin na normalki v Ljubljani.«⁵⁶

Če se vrnemo v Trnovo, kjer Belarja ob Gerbičevem prihodu leta 1857 ni bilo več, ne moremo mimo dveh dokumentov iz prejšnjega leta 1856, ki nazorno kažejo na tistih iz skladateljevega prvega trnovskega obdobja prikazujeta stanje tamkajšnje šole.

Prvi je vizitacijski zapis škofa Antona Alojzija Wolfa po birmi 26. maja: »V Trnovem se za ureditev (*Herstellung*) slabega župnišča in za ureditev šole (*des Schulhauses*) še vedno ni zgodilo nič. Dva kaplana in zorničar stanujeta še vedno v najetih stanovanjih, tudi šola je nastanjena le v najemu (*auch die Schule ist nur miethweise untergebracht*).«⁵⁷ Najpopolnejši vpogled v

stanje šole ponuja napoved ali fasija (*Fassion*) prihodkov in izdatkov učitelja, orglarja in cerkovnika z dne 22. septembra 1856. Župnijska šola (*Pfarrschule*), kot so jo označili glede na vrsto, je obsegala šolski okoliš s 17 kraji, v katerih so našli 550 šoloobveznih otrok, od tega 318 dečkov in samo 232 deklic. Šola, katere patron je bil deželni knez (cesar), je imela – drugače od zabeležke škofa Wolfa iz istega leta – lastno stavbo z eno učilnico in dvema stanovanjskima sobama za učitelja, stavba pa naj bi bila v dobrem stanju. Vsakokratni učitelj je za vzdrževanje prejemal dotacijo v gotovini v višini 254 goldinarjev ter od posameznih krajev prostovoljni prispevek, skupno slabih 220 goldinarjev. Prihodki za orglarsko službo so znašali pičlih 12 goldinarjev iz treh cerkvenih blagajn, za cerkvenoško pa dobrih 123 goldinarjev bere in štolnine, skupaj 609 goldinarjev in 17 krajcarjev. Nosilcu vseh treh služb je dejansko ostala manj kot polovica navedene vsote, in sicer 300 goldinarjev. Kot učitelj je moral namreč 150 goldinarjev prepustiti svojemu pomočniku (*Gehilfe*), 20 goldinarjev je šlo za drva za ogrevanje, 60 pa za pobiranje bere (*Kollekturhebung*). Nadalje je bil od cerkveniških dohodkov za pobiranje bere dolžan odšteti slabih 9 goldinarjev in 70 za pomoč (*Aushilfe*). Njegova obveznost je bila tudi skrb za ogrevanje šole, za kar je od všolanih krajev prejemal 60 goldinarjev letno. Fasijo je poleg župnika in okrajnega šolskega nadzornika Antona Grašiča podpisalo osem občinskih predstojnikov, vsak s po dvema občinskima svetovalcema, potrdilo pa jo je državno namestništvo v Ljubljani 7. marca 1857.⁵⁸

Malo vemo o tem, kako so stvari delovale v praksi. V letu Gerbičevega nastopa službe, 1857, sta v šolskem poslopiju s hišno št. 4 po župnijskem zapisniku duš (najverjetneje ob veliki noči) stanovala kaplan Jakob Ferjančič in neki učitelj Okorn (*Okorn ludimagister*).⁵⁹ O slednjem ni znanega ničesar, saj se v spisih, ki zadevajo personalne spremembe učiteljstva v Trnovem, ne omenja. Najbrž je samo začasno nadomeščal učitelja Seljaka, učitelja v letih 1855–1857.⁶⁰ Ker c.-kr. šolski svetnik ni bil zadovoljen z dotedanjim začasnim (provizoričnim) učiteljem Janezom Seljakom, ki so mu očitali predvsem mladostno neizkušnost,⁶¹ je bil prestavljen za začasnega učitelja na Unec, trnovska šola pa je z dekretom 14. oktobra 1857 dobila hkrati dve novi učni moči. Škofjski konzistorij je za začasnega učitelja (*als provisorischen*

⁵¹ Pavlič, Ustanovno pismo, str. 27.

⁵² Prav tam.

⁵³ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 22. 9. 1849, 13. 6. 1854, 22. 12. 1854. Prim. *Postojnsko okrajno glavarstvo*, str. 70.

⁵⁴ Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 152.

⁵⁵ Mantuani, Belar Leopold, str. 29–30.

⁵⁶ Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 152–153.

⁵⁷ NŠAL 14, Vizitacije, šk. 9, vizitacije škofa Antona Alojzija Wolfa 1825–58, str. 490–491. – Šola je, kot poroča Bilc, v resnici vendarle bila kupljena v imenu župnije, že leta 1849 v

povsem rušljivem stanju (*in einem ganz baufälligen Zustand*) in leta 1866, ko je o tem pisal, v še slabšem (Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 33).

⁵⁸ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 22. 9. 1856.

⁵⁹ ŠAK, Ž Ibi, SA 2, status animarum 1857 [1857–1866], Trnovo, fol. 4.

⁶⁰ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2. – O Seljakovem službovanju: prav tam, 31. 12. 1854, 11. 8. 1857, 14. 10. 1857; prim. *Postojnsko okrajno glavarstvo*, str. 70.

⁶¹ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 12. 8. 1857.

Lehrer) imenoval izprašanega kandidata (*geprüften Lebramtskandidaten*) Franca Gerbca (*Franz Gerbec*) in za podučitelja (*Unterlehrer*) Lovrenca Vebra (*Lorenz Weber*), dotlej podučitelja v Ribnici.⁶² Bilc v svoji kroniki (1866) o Gerbiču govori kot o »prvem učniku«, ne kot o nadučitelju: »Leta 1856 [prav 1857] je fara dala še pomočnika prvemu učeniku Francetu Gerbicu, prvi pomočnik je bil neki Lovre Veber.«⁶³ Za tega je prestavitev v Trnovo pomenila zadnjo priložnost za poboljšanje (*den letzten Besserungsversuch*) pred trajnim odpustom iz učiteljske službe, saj se kljub opozorilu, ki ga je dobil pol leta prej kot ribniški podučitelj, ni odpovedal popivanju po gostilnah.⁶⁴

Medtem ko je Gerbič ostajal na mestu začasnega učitelja, le pogojno imenovanega tudi nadučitelj, so se njegovi pomočniki – podučitelji redno menjavali. Dobro leto po Gerbičevi in Vebrovi nastavitvi je bil 6. novembra 1858 z dekretom poslan v Trnovo novi začasni podučitelj, izprašani učiteljski kandidat Peter Gros.⁶⁵ Temu je za dobra tri leta, do pomladi 1862, sledil Idriččan Franc Govekar (1840–1890), poznejši nadučitelj na Igu in pedagoški pisatelj⁶⁶ ter oče tedaj še nerojenega pisatelja Frana Govekarja (1871–1949).⁶⁷ V Trnovo je bil napoten 19. oktobra 1859 z mesta začasnega učitelja v Šturjah pri Ajdovščini, kjer je prihajal navzkriž s krajevnim kuratom, in s popotnico, naj se bolj potruji pri samoizobraževanju, vložiti v svoje delo več prizadevanj in naj se ne vede lahkomišelnost ter neprimerno svojemu stanu.⁶⁸ Ko je za premestitev uradno izvedel trnovski župnik Grašič, jo je skušal preprečiti s prošnjo škofijskemu konzistoriju, naj na mestu podučitelja pusti Grosa, vendar so bili njegovi pomisleki v Ljubljani zavrnjeni. Zanimivi so, ker osvetljujejo gnotne in bivanjske razmere v trnovski šoli dve leti po Gerbičevem prihodu. Grašič je za spremembo pri zasedbi podučiteljskega mesta prosil iz naslednjih razlogov. Podučiteljeva letna plača znaša samo 150 goldinarjev, na druge prihodke pa ne more računati, še posebej, če že sicer ni na dobrem glasu, tako da z družino ne bo mogel živeti stanu primerno. Stanovanje za učitelja sestavlja samo majhni, zgolj s paravanom pregrajeni sobici, ker je najboljša stanovanjska soba za učitelja trenutno namenjena za učilnico prvega razreda. Tako lahko tu prebivata samo dva samska in mirna učitelja.⁶⁹

Ob tem se postavlja vprašanje, kje v Trnovem je Fran Gerbič prebival, v šoli ali v najetem zasebnem stanovanju oziroma sobi. V župnijskem zapisniku duš, ki so ga vodili od leta 1857, niso na hišni št. 4 za kaplanom Ferjančičem in učiteljem Okornom vpisali nikogar več, pa tudi kje drugje v Trnovem ali Bistrici ne najdemo nobenega učitelja. Tako kot župnijska duhovščina in uradništvo je bilo učiteljstvo iz te pastoralne evidence izvzeto,⁷⁰ zato ne vemo niti tega, kje se je Gerbič po prihodu v Trnovo nastanil, niti tega, kje (vse) je stanoval med svojim s prekinitvijo več kot desetletje trajajočim službovanjem. Zelo verjetno ni bival v šoli ali vsaj ne ves čas, saj v *Avtobiografiji* pravi: »Stal sem na cesti pred hišo, kjer sem stanoval, ko se pripelje mimo kočija, v kateri je sedel Miroslav Vilhar.«⁷¹ Glede na to, da je imel dobro situirane starše – oče, posestnik, mesar, ljudski živinozdravnik in cerkovnik, je bil v Cerknici lastnik kar treh hiš⁷² –, si zlahka predstavljamo, da si je lahko privoščil boljše stanovanje od tistega v šolski stavbi. Poiskal si je takega, kamor je bilo mogoče spraviti tudi klavir in ga igrati, ne da bi koga motil. Morda je imel stanovanje v veliki nadstropni hiši trgovca Jožefa Jenka, h. št. 18, v istem delu Trnovega blizu župnišča (danes Jurčičeva ulica 18), kjer sta bila po zapisniku duš za obdobje 1857–1866 samo trgovina in nekaj časa stanovanje za služkinjo, Jenkova družina pa je prebivala v sosednji hiši št. 26.⁷³ Pred to hišo je bilo za Vilharjevo kočijo, ki jo Gerbič omenja v Spominih umetnika, več kot dovolj prostora.

Po dobrih štirih letih začasnega učiteljevanja je 21-letnemu Gerbiču uspelo izposlovati stalno nastavitev. Z dekretom škofijskega konzistorija z dne 10. februarja 1862 je bil na podlagi razpisa deželne vlade z dne 31. decembra 1861 postavljen na mesto učitelja, orglarja in cerkovnika.⁷⁴ Župnik Grašič je njegovo prošnjo slab mesec prej, 15. januarja, podprl z ugodnim mnenjem, da je Franc Gerbec v štirih letih službovanja na trnovski trivialni šoli pridobil polno zadovoljstvo višjih šolskih oblasti in svojih neposrednih nadrejenih ter da za to mesto ni primernejšega kandidata. Hkrati je predlagal, da bi Gerbca razbremenili cerkovniške službe, ki je potrebna nove ureditve, saj naj bi bila napoved (fasija) prihodkov in izdatkov pomanjkljiva. Če ni mogoča definitivna nastavitev za učitelja, naj dobi prosilec vsaj stalno mesto podučitelja.⁷⁵ 23. januarja je naklonjenost kandidatu izrazil tudi škofijski konzistorij v dopisu deželni

⁶² NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 14. 10. 1857.

⁶³ Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 33.

⁶⁴ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, dopis konzistorija L. Vebra 14. 10. 1857.

⁶⁵ Prav tam, 6. 11. 1858.

⁶⁶ Šlebing, Govekar Franc, str. 238.

⁶⁷ Grafenauer, Govekar Franc, str. 237–238.

⁶⁸ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 19. 10. 1859.

⁶⁹ Prav tam, 9. 11. 1859. – Pet let prej, 22. decembra 1854, je župnik Grašič konzistoriju poročal, da sta bili za učiteljevo stanovanje urejeni majhni sobi poleg učilnice v prvem nadstropju, v pritličju pa večja soba, ki jo lahko v sili uporabljajo

kot drugo učilnico, prostorna kuhinja in shramba (prav tam, 22. 12. 1854).

⁷⁰ ŠAK, Ž I Bi, SA 2, status animarum 1857 [1857–1866].

⁷¹ Gerbič, Spomini umetnika, str. 41.

⁷² Prav tam, str. 73.

⁷³ ŠAK, Ž I Bi, SA 2, status animarum 1857 [1857–1866], fol. 18 in 26. – Gre za stavbo na mestu nekdanjega dvorca Trnovo. O njem gl. prispevek istega avtorja v tej številki *Kronike*.

⁷⁴ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 10. 2. 1862.

⁷⁵ Prav tam, 15. 1. 1862.

vlađi, v katerem izrecno govori o mestu nadučitelja (*Oberlehrer*) ter izpostavlja Gerbčevo »blagonravno vedenje« (*wohlgesittete Aufführung*), z odliko opravljenega dva letnika nižje realke in dveletni učiteljski tečaj s kvalifikacijo za učitelja. Ni pa se strinjal z neimenovanjem za cerkovnika, ker je bila cerkovniška služba po ureditvi tega službenega mesta iz leta 1857 združena z učiteljsko in orglarsko.⁷⁶ Deželna vlada je strinjanje izrazila 31. januarja 1862 in konzistoriju prižgala zeleno luč za izdajo dekreta.⁷⁷

Sele od definitivne nastavitve dalje lahko o Gerbiču govorimo kot o nadučitelju, čeravno je v dekretu zapisano samo učitelj in se je tako tudi predstavljal. Zagotovo ne odtlej ne prej ni opravljal vseh del orglarja in cerkovnika v župnijski cerkvi sv. Petra. Kot smo videli, je od 123 goldinarjev cerkovniških dohodkov iz bere in štolnine šlo kar 70 goldinarjev za t. i. pomoč, orglarski prihodki pa so znašali pičlih 12 goldinarjev. Gerbič je imel pomočnika, in sicer v začetku orglarja Matijo Valenčiča ter cerkovnika Franca Krajncja, ki ju kot taka srečujemo v župnijskih matičnih knjigah.⁷⁸

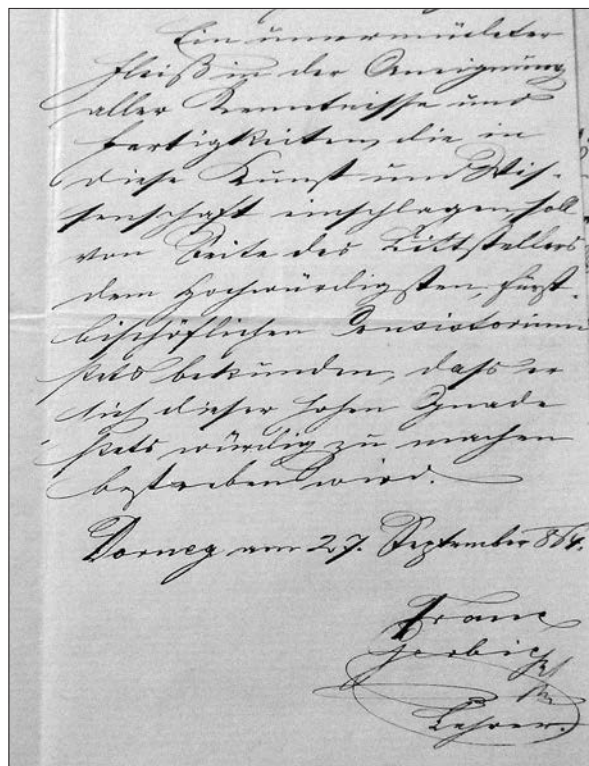
Kmalu po njegovem imenovanju za stalnega učitelja je prišlo do menjave na podučiteljskem mestu. Z dekretom z dne 10. marca 1862 ga je dobil Franc Uršič, dotedanji podučitelj na Igu, s katerim so bili nadrejeni dotlej zadovoljni. Službeno mesto je zamenjal s trnovskim podučiteljem Francem Govekarjem, zdaj poslanim na Ig,⁷⁹ kjer se mu je slabih deset let pozneje rodil sin, pisatelj Fran Govekar.

Franc Uršič je tisti »kolega podučitelj« brez navedbe imena, ki je dva meseca in pol pozneje z Gerbičem potoval na »narodno svečanost« na Grobniku nad Reko. Trnovska kolega, nadučitelja in podučitelja, je kmalu zatem trdneje povezala gmotna stiska, v katero sta prišla, ko sta cele mesece ostala brez plače, ki sta jo prejemale iz občinskih doklad trošarine. 15. in 29. maja 1863 je župnik Grašič škofijski konzistorij obvestil o njunem »žalostnem stanju« in o tem, kako ne bi želela prenehati s poučevanjem, a bosta od binkošti dalje to napoved skupaj s katehetom uredničila. Kriv je bil zakupnik trošarine, ki tako dolgo ni odvedel pobranega davka. Gerbec ni prejel plače osem mesecev, Uršič pa šest, tako da je morala posredovati kranjska deželna vlada.⁸⁰

Fran Gerbič je svoje zadnje leto v Trnovem dobil še petega podučitelja. Po nekako poldrugem letu službovanja je njegov podučiteljski kolega Uršič jeseni 1863 odšel na učiteljsko in orglarsko mesto na Kastav. Župnik Grašič je v dopisih konzistoriju 26. oktobra in 1. novembra 1863 prosil, naj na izpraznjeno mesto

imenujejo domačina Antona Benigarja, ki bi lahko stanoval in bil na hrani kar pri starih, vendar prošnja ni bila uslišana.⁸¹ Kandidat naj bi bil namreč manj nadarjen in neizkušen, poleg tega pa naj v domačem kraju ne bi užival zadostne avtoritete. Podučiteljsko mesto je tako dobil Janez Zakrajšek z Blok,⁸² ki je na tem mestu ostal še po Gerbičevem odhodu v Prago.

Ko se je 24-letni Gerbič že intenzivno pripravljaj na novi izziv, se je dogajanje v njegovem okolju precej zgostilo. Kot je zapisal v *Avtobiografiji*, naj bi se v Ilirski Bistrici »ustanovila po mojem delovanju narodna čitalnica«, za katero je sestavil moški pevski zbor.⁸³ Od ustanovitve čitalnice 7. avgusta 1864 do njegovega odhoda iz Trnovega je tako minilo le nekaj kratkih mesecev. O čitalnici gre povedati, da je bilo njeno odprtje po opisu v Bleiweisovih *Novicah* zelo slavnostno, v navzočnosti dr. Janeza Bleiweisa in pravkar izvoljenega ljubljanskega župana dr. Etbina Coste. Bésedo je uvedel domači pevski zbor pod vodstvom »neutrudljivega našega g. Gerbeca, ki je sam izvrsten pevec in skladatelj«, nastopil je pevski zbor iz Planine, vojaška godba z Reke pa je spremljala domači zbor pri izvedbi Gerbičeve pozdravne pesmi na besedilo domačina Janeza Bilca. Dvorano za čitalni-

Sklepni del Gerbičeve prošnje škofijskemu konzistoriju za študijski dopust v Pragi (NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 27. 9. 1864).

⁷⁶ Prav tam, 23. 1. 1862.

⁷⁷ Prav tam, 31. 1. 1862.

⁷⁸ ŠAK, Ž Ibi, MKK 1842–1873, na primer fol. 134, 135, 138, 139.

⁷⁹ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 10. 3. 1862.

⁸⁰ Prav tam, 14. 5. 1862, 29. 5. 1862 in 2. 6. 1862.

⁸¹ Prav tam, 26. 10. 1863 in 1. 11. 1863.

⁸² Prav tam, 6. 11. 1863.

⁸³ Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 159.

co je v prvem nadstropju svoje gostilne – kjer je dve leti prej prenočeval Strossmayer – dal na razpolago Anton Jelovšek (Bistrica št. 1, danes Bazoviška cesta 5). Za prvega predsednika so izvolili Aleksandra Ličana, poznejšega ilirskobistriškega župana.⁸⁴

Le nekaj dni zatem, 15. avgusta 1864, je omenjeni Bistričan Janez Bilc, tedaj 25-letnik, poznejši pisec župnijske oziroma krajevne kronike, v Trnovem pel novo mašo in bil hkrati z dekretom imenovan za trnovskega zgodnjika (duhovnika zorničarja).⁸⁵ Gerbič se je potem lahko z njim intenzivno družil le kratek čas, saj je bil pred vrati njegov študijski dopust, za katerega je uradno zaprosil konec naslednjega meseca.

Njegovo prošnjo za študijski dopust in denarno podporo, naslovljeno na škofijski konzistorij, si na tem mestu pogledimo v celoti v slovenskem prevodu.⁸⁶

»Prečastiti knezoškofijski konzistorij!

Ponižno podpisani je leta 1857 absolvirал pripravljalni tečaj (*Preparandenkurs*) v Ljubljani in je odtlej nameščen kot učitelj, orglar in cerkovnik v Trnovem, kjer se je v svojih prostih urah poleg drugih njegov poklic zadevajočih znanosti posebej posvečal študiju glasbe. Toda okoliščine, ki vladajo pri tovrstni izobrazbi, mu na podeželju ne morejo zagotoviti tiste zelene stopnje izobrazbe, po kateri nenehno stremi, ob misli pa in dejstvu, da njegova 'spodnja dežela Kranjska' (*sein Unterland Krain*) ne premore zdaj niti enega samega sina, ki bi izšel iz kakšne višje glasbene izobraževalne ustanove in bi potem toliko laže prispeval k dvigu domače cerkvene in tudi nacionalne glasbe (*Nationalmusik*), za katero je imel posebne zasluge že blagopokojni mojster Rihar [Gregor Rihar st.], se je pri njem stopnjevala posebna ljubezen (*die Vorliebe*) do te umetnosti in znanosti, da si drzne najponižneje prositi, naj mu prečastiti knezoškofijski konzistorij blagovoli milostno izdati dovoljenje, da se bo lahko dalje izobraževal na praškem konservatoriju, in za čas njegove odsotnosti pošlje na njegovo mesto namestnika. Obenem ponižno podpisani prosi, da mu prečastiti knezoškofijski konzistorij za nadaljnje izobraževanje dodeli majhno podporo, tako da se mu dovoli iz njegovih skupnih prihodkov, ki so napovedani (*fassioniert*) na 315 goldinarjev avstrijske veljave, za dotiranje namestnika prepustiti čisti znesek 215 goldinarjev avstrijske veljave poleg brezplačnega stanovanja v šolski stavbi.

⁸⁴ Obsežno (Bilčevo) poročilo o tem z naslovom Iz Bistrice na Notranjskem so objavile Novice (*Novice gospodarske, obrtniške in narodne* XXII, št. 33, 17. 8. 1864, str. 268–270); prim. Kermašnar, Planinski pevski zbor (<https://www.mojabocina.si/logatec/novice/planinski-zbor-in-narodna-citalnica-v-ilirski-bistrici.html>) (avgust 2023). – O Jelovškovi hiši in hišni številki: ŠAK, Ž IBI, SA 2, status animarum 1857 [1857–1866], Bistrica, fol. 1.

⁸⁵ Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 41–42.

⁸⁶ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 27. 9. 1864.

Ker se tečaj na konservatoriju začne že v mesecu oktobru, bo ponižno podpisani, takoj ko bo prečastiti knezoškofijski konzistorij blagovoli privoliti v njegovo prošnjo, prosil praški konservatorij za sprejem, da bo v primeru, če mu ta ne bi bil odobren, to naznanil prečastitemu knezoškofijskemu konzistoriju pred zasedbo učiteljskega mesta in začetkom tukajšnje šole.

Neutrudna marljivost pri pridobivanju vseh znanj in veščin, ki spadajo v to umetnost in znanost, naj s strani prosilca prečastitemu knezoškofijskemu konzistoriju dokaže, da si bo vedno prizadeval biti vreden te velike milosti.

Trnovo, 27. septembra 1864

Franc Gerbic l. r. učitelj«

Župnik Anton Grašič je Gerbičevo prošnjo tri dni pozneje, 30. septembra, pospremil z dopisom škofijskemu konzistoriju, v katerem je kratko in jedrnatno podprl »hvalevredno stvar, tj. stremeti po višji izobrazbi«, in ga zaključil z besedami, da glede na veliko število učiteljskih kandidatov ne bo težko najti namestnika.⁸⁷

Prošnja je bila rešena resnično zelo hitro, saj je ljubljanski škofijski konzistorij že 7. oktobra sporočil šolskemu nadzorništvu v Trnovem, tj. župniku in dekanu Grašiču, da je učitelju in orglarju Franu Gerbcu (*Franz Gerbez*) odobren dopust za toliko časa, kolikor ga bo namenil glasbenemu študiju na praškem konservatoriju. O tem naj obvestijo njega kakor tudi okrajni urad (v Ilirski Bistrici) s pristavkom, da je hkrati na Gerbčevo mesto imenovan Leopold Cvek, dotlej podučitelj v Škofji Loki.⁸⁸

Jeseni 1864 je Fran Gerbič, tedaj še Gerbec ali Gerbic, za vedno zapustil Trnovo, čeprav je bil uradno tam v službi še tri leta in pol. »Uka žeja« ga je odvedla v Prago,⁸⁹ kjer je, kot bomo videli, nameraval ostati dve leti, a je svoje glasbeno izpopolnjevanje podaljšal.

Predstavljeni dokumenti torej ne pokrivajo vseh ključnih dejstev o Gerbičevih službenih nastavitvah, plači in drugem, zato pa lepo dopolnjujejo že znano. Preden se bomo posvetili trnovski šoli v letih njegove študijske odsotnosti, se pomudimo pri nekaterih osebah, s katerimi se je v Trnovem družil oziroma tako ali drugače prihajal v stik.

Ničesar ne vemo o odnosu med Gerbičem in njegovim podučiteljem Francem Govekarjem v letih

⁸⁷ Prav tam, 30. 9. 1864.

⁸⁸ Prav tam, 7. 10. 1864.

⁸⁹ Gerbič sam pravi, da je na praškem konservatoriju študiral od leta 1864 do konca leta 1867 (Gerbič, *Avtobiografija* (tipkopis), str. 154–155). Premrlovo geslo o Gerbiču v *Slovenskem biografskem leksikonu* nasprotno trdi, da je iz Trnovega odšel na praški konservatorij leta 1865 in tam ostal do leta 1867 (Premrl, Gerbič Fran, str. 208).

1859–1862, sicer strokovnim pisateljem in pozneje prizadevnim javnim delavcem, ki pa je v Trnovo prišel s slabo karakteristiko. Gerbič, kolikor je znano, v svojih rokopisnih in objavljenih zapisih o njem ni pisal.

Pomembno vlogo v skladateljevem trnovskem obdobju je imel seveda dekan in župnik Anton Grašič (1803–1880), po službeni dolžnosti tudi šolski nadzornik in s tem Gerbičev predstojnik. Gerbič ga v avtobiografiji omenja samo bežno kot gostitelja, h kateremu sta bila nekoč povabljeni s skladateljem in graščakom Miroslavom Vilharjem.⁹⁰ Dejansko je Grašič napisal vsa poročila in priporočila, ki zadevajo Gerbiča, in to večinoma zelo naklonjeno, kot bomo videli, pa je bil verjetno tudi sam precej zadržan do skladateljevega enoletnega podaljšanja študijskega dopusta v Pragi. Grašič, doma iz Strahinja pri Naklem, je v Trnovem služboval 22 let, od leta 1849 do 1871, ko je odšel za kanonika v Novo mesto.⁹¹

Drugi duhovnik, čigar ime se je znašlo v skladateljevih spominih, je Anton Mlakar (1806–1880), po rodu z Brda pri Podpeči, pri Gerbiču imenovan župnik v Zagorju, dejansko pa tri desetletja, od 1843 do 1873, tamkajšnji vikar. Zatem je postal župnik v Mirni Peči in nazadnje, tako kot Grašič, novomeški kanonik. Na Pivki (Pivškem) je bil prvi sadjerejec ter zelo znan kot homeopat.⁹² O Mlakarju lahko sodimo, da je bil z Gerbičem v dobrih odnosih, glede na to, da sta bila z Vilharjem večkrat njegova gosta.

Gerbiča in generacijo starejšega Miroslava Vilharja, ki ga ni treba posebej predstavljati, so poleg glasbe prejkone povezovali prijateljski odnosi. Kot smo videli, je 44-letni Vilhar v Trnovem leta 1862 sam poiskal mladega, še ne 22-letnega Gerbiča in se potem z njim precej družil. Zaradi Vilharjeve zgodnje smrti (1871) so njuni stiki ostali omejeni predvsem na čas obeh Gerbičevih službovanj v Trnovem, bi jih pa kazalo še natančneje preučiti.

Podobno gre o prijateljskem razmerju z Gerbičem sklepati pri domačinu Janezu Bilcu (1839–1906), samo leto dni starejšem Bistričanu od skladatelja, ki je pisal v zvezi s Strossmayerjevim obiskom, bila pa sta tudi soavtorja – tekstopisec in skladatelj – pozdravne pesmi ob odprtju bistrške čitalnice. Gerbič je Bilca v opisu Strossmayerjevega obiska omenil zgolj s priimkom kot nekoga, čigar ime je samoumevno. Janez Bilc je bil tedaj 23-letni domačin, bogoslovec na dopustu, posvečen dve leti pozneje. V Trnovem je kot zgodnjik služboval do leta 1867, tako da se tam z Gerbičem po njegovi vrnitvi iz Prage ni več srečal. Ker je šel iz zdravstvenih razlogov zgodaj v pokoj in

je do smrti prebival v domačem kraju,⁹³ se je lahko tem bolj posvetil pisanju dragocene kronike trnovske župnije. Z njeno pomočjo je mogoče dopolniti tudi več podatkov o Gerbiču, čeprav ga Bilc v kroniki omenja samo na enem mestu.⁹⁴

O skladateljevih učiteljskih kolegih, najsi bo iz sosednjih krajev ali o trnovskih podučiteljih, izvemo komaj kaj. Treba je imeti pred očmi, da so Gerbičeve avtobiografije zelo glasbeno naravnane. Določenih oseb, ki zanj sicer niso bile nepomembne, v njih preprosto že zato ne bomo našli ali pa le v stranski vlogi. Svojemu podučitelju, s katerim je leta 1862 potoval na Grobnik na Strossmayerjevo slovesnost, ni namenil niti priimka, ker se ga po 35 letih nemara ni več spomnil. Šlo je za Franca Uršiča, ki je podučiteljsko službo v Trnovem nastopil marca 1862 ter po letu in pol odšel drugam.

Posebno mesto, čeprav domala anekdotično, ima v skladateljevih spominih stari Mihael Ličan (1785–1777), narodnjak iz Bistrice, po poklicu čevljar, ki se je sam naučil brati in pisati, dobro je poznal slovensko slovstvo ter pogosto na pamet recitiral Prešernove in Vodnikove pesmi. Bil je neutrujen borec za slovenstvo in eden glavnih pobudnikov ustanovitve čitalnice v Ilirski Bistrici leta 1864, katere prvi predsednik je postal njegov vnuk Aleksander Ličan.⁹⁵

Kot nekaj samoumevnega, brez vsakega pojasnila, se v zgodbi o Strossmayerjevem obisku leta 1862 pojavi še Jelovšek, in sicer kot lokacija škofovega postanka in prenočevanja. Šlo je za znano bistrško gostilno v Bistrici št. 1, tedaj v lasti mladega Antona Jelovška (roj. 1832),⁹⁶ ki je dal dve leti pozneje na razpolago dvorano za novoustanovljeno čitalnico.

Na istem naslovu, Bistrica št. 1, v trnovskih matičnih knjigah nekaj let srečujemo stanovanje predstojnika okrajnega urada, tedaj združenega z okrajnim sodiščem. Predstojnik Valentin Šušteršič,⁹⁷ ki ga Gerbič sicer nikoli ne omenja, je bil oče malo pozneje v Ribnici na Dolenjskem rojenega Ivana Šušteršiča (1863–1925), enega vodilnih slovenskih politikov v zadnjem dvajsetletju dvojne monarhije.⁹⁸ Gerbič je s Šušteršičem st. vsekakor prihajal v stik, njun odnos pa ni znan.

⁹³ Zoltan, Bilc Janez: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi142316/> (avgust 2023); NŠAL 580, Zapuščina Viktor Kragl, šk. 1, Duhovniki ljubljanske škofije umrli od l. 1842 do 1941, s. p., Bilc Janez.

⁹⁴ Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 33.

⁹⁵ <https://www.vzajemnost.si/clanek/181594/licanov-rod-je-pustil-mocan-pecat-v-razvoju-kraja/> (avgust 2023); Raspor, »Ličan, Matija« (<https://www.obrazislovenskihpokrajini.si/oseba/lican-matija/>) (avgust 2023).

⁹⁶ ŠAK, Ž Ibi, SA 2, status animarum 1857 [1857–1866], Bistrica, fol. 1.

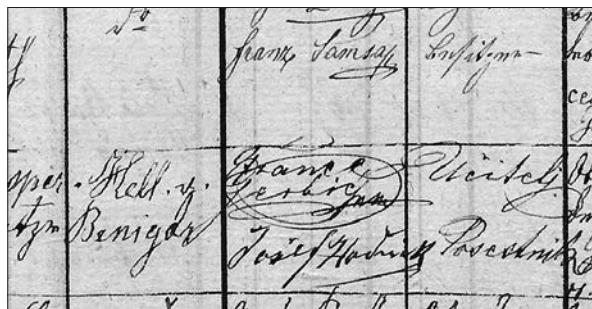
⁹⁷ Valentin Šušteršič je postal predstojnik ilirskobistriškega okrajnega urada najpozneje leta 1856. V zakonu z Marijo, rojeno Jalen, so se mu v Ilirski Bistrici št. 1 med letoma 1856 in 1869 rodili trije otroci, četrti pa leta 1861 v Trnovem št. 39 (ŠAK, Ž Ibi, MKK 1842–1873, fol. 125, 133, 147 in 183).

⁹⁸ Kranjec, Šušteršič Ivan, str. 731–735.

⁹⁰ Gerbič, Spomini umetnika, str. 42.

⁹¹ Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 39, 48–49; NŠAL 580, Zapuščina Viktor Kragl, šk. 1, Duhovniki ljubljanske škofije umrli od l. 1842 do 1941, s. p., Grašič Anton.

⁹² NŠAL 580, Zapuščina Viktor Kragl, šk. 1, Duhovniki ljubljanske škofije umrli od l. 1842 do 1941, s. p., Mlakar Anton.

Gerbičev lastnoročni slovenski podpis (France Gerbič mp [= manu propria] Učitelj) kot poročna priča v trnovski poročni matici 19. septembra 1865 (ŠAK, Ž Ilb, MKP 1842–1883, fol. 123).

Ohlapen odnos, povezan zgolj z glasbo, je po vsem sodeč vladal med skladateljem in »nekim Altenburgerjem«, ki je bil po Gerbičevih besedah menda zaposlen pri okrajnem sodišču, sicer pa si ga je zapomnil kot izvrstnega pianista, ki mu je s Schubertovo in Beethovno glasbo odstiral »popolnoma novo glasbeno polje«. Kdo in od kod je bil Altenburger, ne vemo. Župnijski zapisnik duš iz let 1857–1866 namreč izpušča uradništvo, v matičnih knjigah pa ta glasbeni navdušenec ni zapustil sledov ne kot krstni boter ne kot ženin, oče, poročna priča ali umrla oseba.⁹⁹

Pač pa trnovske matične knjige odkrivajo Gerbičeve povezave z drugimi osebami. Dvakrat ga srečamo kot krstnega botra in enkrat kot poročno pričo, ko je bil že v Pragi, v Trnovem pa očitno na počitnicah ali sploh samo zaradi poroke. Prvič je botroval kmalu po začasnem namestitvi v Trnovem, in sicer že 9. julija 1858 Marjeti, hčerki tričetrtinskega kmeta Janeza Benigarja in njegove žene Helene, rojene Urbančič, iz Trnovega 51.¹⁰⁰ Drugič sta ga za krstnega botra sinu Janezu, krščenemu 7. novembra 1861, prosila triosminski kmet Anton Kregar in Ana, rojena Stemberger, iz Vrbovega 31.¹⁰¹ Dovolj pristne vezi je moral imeti z Janezom Brinškom, trgovcem iz Trnovega št. 5, saj mu je 19. septembra 1865, ko je torej že bil v Pragi, a trenutno na Kranjskem na počitnicah, šel za poročno pričo, in sicer skupaj s posestnikom Jožefom Hodnikom, ki je bil priča mlade neveste Ivane Gasperčič iz Bistrice. 35-letni Brinšek, doma iz župnije Sv. Gregor nad Sodražico, je bil deset let starejši od Gerbiča in je stanoval v Trnovem št. 5, v sosednji hiši šole. Pri tem je zanimivo in pomenljivo, da sta se poročni priči v matični knjigi izjemoma podpisali sami, in to zapovrh še slovensko: France Gerbič mp [= manu propria] Učitelj; Jožef Hodnik Posestnik.¹⁰²

Trnovska šola med Gerbičevim dopustom in končno slovo od Trnovega

Gerbičeva odsotnost iz Trnovega je trajala dobra tri leta. Medtem je bil uradno še vedno učitelj in orglar, poluradno z nazivom nadučitelja, dejansko pa na študijskem dopustu v Pragi. Šola je po njegovem odhodu najprej doživljala precej klavirno usodo, saj Trnovci niso imeli sreče z učitelji, ki so se za povrh zelo hitro menjavali. Na drugi strani pa je Trnovo doživelo nadvse pomembno pridobitev – novo šolsko poslopje, zgrajeno skoraj nasproti starega.

Ljubljanski škofijski konzistorij je 7. oktobra 1864, istega dne, ko je Franu Gerbiču odobril študijski dopust, obvestil Leopolda Cveka, naj nemudoma nastopi službo trnovskega učitelja in orglarja ter se podredi župnikovim in dekanovim navodilom. Mož ni bil na dobrem glasu, saj je okrajno šolsko nadzornišvo na Vrhniki, kjer se je Cvek tedaj nahajal, prejelo obvestilo, da je ta nastavitev zadnji poskus za njegovoboljšanje. Čakal bi ga namreč neizogiben odpust iz vrst škofijskega učiteljstva, če bi nadaljeval z obiskovanjem gostiln, druženjem z osebami, ki niso bile vredne njegovega stanu, počel druge nerednosti in zanemarjal dolžnosti.¹⁰³ Kako se je Gerbičev naslednik obnašal in obnesel v Trnovem, ne vemo natančno, zato pa veliko pove dejstvo, da je službo pustil že po kakih petih mesecih. 13. marca 1865 je namreč župnik in dekan Grašič v svojstvu okrajnega šolskega nadzornika škofijski konzistorij obvestil, da si je učiteljski namestnik (*Lehrers-Substitut*) Cvek našel drugo službeno mesto v Trstu, kamor je že odšel. Da že tako »nekoliko zanemarjeni šolski pouk« ne bi trpel, je bil na to mesto sprejet že znani učiteljski kandidat, domačin Anton Benigar, ki je dotlej dve leti čakal na kako nastavitev in se je zdaj odpovedal službi diurnista pri ilirskobistriškem okrajnem uradu ter začel s poučevanjem. Grašič je konzistorij prosil, naj Benigarja imenuje bodisi za učiteljskega namestnika bodisi za podučitelja, dotedanjega podučitelja Zakrajška pa v takem primeru za namestnika. Župnijsko občestvo (*die Pfarrgemeinde*), ki plačuje učitelje, naj bi zahtevalo »znosnega« (*einen doch etwas leidentlichen*) orglarja in kornega pevca, Benigar pa naj bi se dotlej kot tak izkazal najbolje.¹⁰⁴ Ljubljanski konzistorij se s takšno personalno zasedbo ni strinjal in je čez dva tedna, 27. marca 1865, odločil, naj podučitelj Zakrajšek prejema višjo plačo in prevzame v obeh oddelkih (*in beiden Abtheilungen*) poučevanje težjih predmetov, ker je veliko bolj nadarjen in izkušen od Benigarja, ki je konzistoriju z omenjenega tečaja znan kot

⁹⁹ Prim. ŠAK, Ž Ibi, MKP 1842–1873, MKP 1842–1883, MKU 1842–1876.

¹⁰⁰ ŠAK, Ž Ilb, MKP 1842–1873, fol. 140.

¹⁰¹ Prav tam, fol. 165.

¹⁰² Prav tam, MKP 1842–1883, fol. 123. – Na isti strani poročne matice sta se v vlogi poročne priče znašla še dva učitelja

(Sch.[ul] Lehrer, Lehrer), Jožef Samsa in Miha Čeligoj (*Zeligoi*). – Po zapisniku duš 1857–1865 je bila hiša Trnovo št. 5 last kajžarja Jurija Zoreta (prav tam, SA 2, 1857 [1857–1866], Ternovo, fol. 5).

¹⁰³ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 7. 10. 1864.

¹⁰⁴ Prav tam, 13. 3. 1865.

Gorenc, zgornji del Trnovega, danes Jurčičeva ulica; na desni zgradba stare šole, kjer je Gerbič poučeval v letih 1857–1864, levo nova šola, odprta leta 1866, od katere se je poslovil spomladi 1868 (foto: B. Golec, avgust 2023).

slabo izobražen in malo nadarjen učiteljski kandidat. Benigar kot domačin pri otrocih tudi ne bo pridobil ustreznega ugleda, zato je bolje, da išče napredovanje kje drugje. Šklicovanje na pravice občine zahtevati »znosnega« orglarja je konzistorij označil kot »nekoliko enostransko«, saj bi ta lahko želela prositi za rednega učitelja (*einen ordentlichen Schullehrer*), oboje pa že ima na odlični ravni (*im vorzüglichen Grade*) v osebi svojega dejanskega učitelja Gerbca (*Gerbec*). Upošteva, da se je ta zaradi pridobitve višje glasbene izobrazbe odpravil na konservatorij v Prago in prej poskrbel za namestnika, vzdrževanega na lastne stroške (*auf eigene Kosten*), bi bile omenjene zahteve tem manj indiskretne, ker bi se lahko vrnil, preden bi bila končana nova šolska stavba (*das neue Schulhaus*), namenjena za dva prizadevna učitelja.¹⁰⁵

Iz tega dokumenta v povezavi z Gerbičem prvič izvem za nameravano ali morda celo že začeto gradnjo nove šolske stavbe. Ni dvoma, da jo je podpiral tudi Gerbič, ko je še poučeval v Trnovem, ni pa nobene potrditve, da bi šolo, kot trdi Škulj, zgradili na njegovo pobudo.¹⁰⁶ Zamisel je bila namreč starejša, saj jo posredno kot še vedno neuresničeno omenja že vizitacija škofa Wolfa leta 1856.¹⁰⁷

Anton Benigar je kot učiteljska moč v Trnovem

ostal zelo kratek čas, saj je župnik in dekan Grašič že 5. oktobra 1865 na škofijski konzistorij naslovil prošnjo, v kateri je sporočil, da je dotedanji podučitelj Benigar odšel na novo službeno mesto v Povir v tržaški škofiji. Za podučitelja je bil medtem z dekretom že nastavljen Franc Zakrajšek, ker pa ne on ne nadučitelj namestnik (*Stellvertreter des Oberlehrers*) nista zmogla nadučiteljevih obveznosti, posebej orgljanja in vodenja petja v cerkvi, je Grašič prosil za nastavitve dveh sposobnih učiteljev (*Lehrindividuen*), še posebej glede na nadučiteljeve dobre dohodke (*das der Oberlehrer gut dotirt ist*) in ker župnijsko občestvo meni, da je upravičeno do sposobnega, dejavnega in zlasti v orgljanju izvedenega učitelja.¹⁰⁸ Slabe tri tedne zatem, 25. oktobra 1865, je konzistorij nastavitveni dekret za personalnega pomočnika (*Personalgehilfe*) izdal učiteljskemu kandidatu, začetniku Janezu Valentinu, o katerem je imel pohvalne informacije. Nekaj dni pozneje, 31. oktobra, je luč sveta zagledal še dekret za novega podučitelja Avgusta Praprotnika iz Šenčurja.¹⁰⁹

Trajalo je torej skoraj leto dni, da se je personalna sestava trnovskega učiteljstva končno stabilizirala. Trnovo medtem ni imelo sreče z zapolnitvijo mest Gerbičevega namestnika in njegovega podučiteljskega kolega. Zdi se, kot da bi bilo to v popolnem nasprotju s siceršnjim uspehom – zgraditvijo nove šole. Kot poroča Bilčeva župnijska kronika, so z zidavo začeli enkrat med aprilom in decembrom 1865,

¹⁰⁵ Prav tam, 27. 3. 1865.

¹⁰⁶ Škulj, *Fran Gerbič*, str. 84.

¹⁰⁷ NŠAL 14, Vizitacije, šk. 9, vizitacije škofa Antona Alojzija Wolfa 1825–58, str. 491. – O možnosti gradnje nove šole govori dopis državnega namestništva v Ljubljani škofijskemu konzistoriju 28. marca 1857, dobrega pol leta pred Gerbičevim nastopom službe v Trnovem (NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 28. 3. 1857).

¹⁰⁸ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 5. 10. 1865.

¹⁰⁹ Prav tam, 25. 10. 1865 in 31. 10. 1865.

po letu do letu in pol je 11. novembra naslednje leto sledilo slavnostno odprtje, čez dva dni, 13. novembra 1866, pa se je v šoli začel pouk. Tedaj sta poleg kateheta Bilca, domačina iz Bistrice, poučevala omenjeni Janez Valentin, ki je v Trnovo prišel prejšnje leto, in novi podučitelj Janez Zarnik.¹¹⁰ Ta je bil imenovan dober mesec prej, 8. oktobra, v Trnovo pa prestavljen »po kazni«. Zaradi zanemarjanja šole se namreč ni obnesel kot začasni učitelj v Begunjah pri Cerknici, kamor so zdaj namesto njega poslali dotedanjega trnovskega podučitelja Praprotnika.¹¹¹

V naslednjem letu 1867 bi se moral Fran Gerbič po dveh letih vrniti iz Prage in nadaljevati z učiteljevanjem v Trnovem, vendar ni vse teklo po načrtih. 16. oktobra omenjenega leta je trnovski župnik in dekan Anton Grašič pisal škofijskemu konzistoriju, da je pred tremi leti sam privolil v Gerbičevo (*Franz Gerbec*) študijsko izpopolnjevanje v pričakovanju, da bo v Trnovo poslan namestnik (*Stellvertreter*), ki ga bo nadomeščal, a se to žal ni zgodilo. Kot je znano, je tamkajšnja šolska občina (*Schulgemeinde*) zaradi tega brez uspeha protestirala. To je ni pomirilo, saj vedno znova sprašuje, zakaj bi morala Gerbca podpirati pri njegovem nadaljnjem izobraževanju, medtem ko se morajo tisti, ki delajo namesto njega (*an seiner Stelle*), le siromašno prebijati ter ne morejo delati z veseljem in vnemo – posebej odkar so lani od gospoda kanonika in višjega šolskega nadzornika (Jurija) Zavašnika izvedeli, da se je Gerbičev dopust »glasil le na dve leti« in da ni nihče slišal ničesar o podaljšanju. Že lani je občasno prišlo do sporov zaradi cerkvenikove bere (*Collectur*), ki so kmalu privedli do nasilja (*Gewalttätigkeiten*). Da bi ga preprečili, so zdaj župani (občin z ozemljem v trnovski župniji) z župnikovo privolitvijo sklenili gospodu Gerbcu prepustiti 118 mernikov in 5/6 žita, kolikor je določeno (*fassionirt*), prostovoljno bero, ki je tako ali tako mišljena v ovsu, pa razdeliti med »aktivne« (*unter die Activen*), za kar je potrebna predhodna privolitev škofijskega konzistorija.¹¹²

Konzistorij v Zavašnikovi osebi je osem dni pozneje, 24. oktobra, v svojem odgovoru Gerbiča vzel odločno v bran. Sporočil je, da se nima za poklicanega, niti da bi v »vprašljivo zadevo« privolil niti da bi jo zavrnil, ker ima podučitelj napovedano (*fassionirte*) dotacijo, osebni pomočnik (*Personalgehilfe*) pa z Gerbičeve strani (*Gerbec*) zagotovljenih 250 goldinarjev, na podlagi česar je Gerbič zaprosil za dveletni dopust, ki mu je bil tudi odobren. Zato je vsakršno zavrnitev (*Abweisung*) mogoče imeti bolj za zasebno zadevo med Gerbičem in njegovim namestnikom (*Substitutum*) oziroma obdavčenci in jo je treba ustaviti. To pa, da se je Franc Gerbec (*Franz Gerbec*) za dosego svojega cilja potegoval (*in Anspruch nehmen*) za eno

leto daljši dopust, niti najmanj ne nasprotuje prvotni privolitvi in njenim pogojem, kajti iz Trnovega ni zoper podaljšanje prišel nikakršen protest, da bi zato moral opustiti tamkajšnjo šolsko službo in na lastno pest absolvirati študij ali zaradi namestnikov drugače »paktirati«. Osebni pomočnik naj ne bi bil podoben virtuoz kot Gerbič, kar se prvič (od njega) ne zahteva. Poleg tega, kot je bilo v tej zadevi že dvakrat povedano, nikakor ni bil dosegljiv, ker tudi za veliko pomembnejše kraje (*für weit wichtigere Stationen*) in za stalno mesto (*stabil*) ni mogoče najti drugega Gerbiča (*einen zweiten Gerbec*). Konzistorij je še izrazil željo, da bi se stvar uredila mirno (*gütlich*), saj je vendar tudi v interesu šolske občine, ki daje toliko na lepo cerkveno glasbo, da bi imela sposobnega učitelja, Gerbič pa se v obojem odlikuje (*vorzüglich hervorragend*). Gerbič, ki naj bi bil zaradi velikih naporov vidno utrujen (*sichtlich angegriffen*), zaradi ščuvanja tretje osebe (*einer Mittelperson*) najbrž ne bo toliko užaljen (*soweit disgustirt*), da se bo prijavil za drugo službo, ker bi mu lahko ustrezno mesto prav kmalu ponudili.¹¹³

Konec oktobra 1867, ko je potekalo opisano dopisovanje med Trnovim in Ljubljano, se je Gerbič že počasi vračal iz Prage. Kdaj natanko se je vrnil in kam najprej, ne vemo. V tipkopijsni avtobiografiji je izpričal, da je na praškem konservatoriju študiral od leta 1864 do konca leta 1867.¹¹⁴ Vrnitev v Trnovo za učitelja je slabo osvetljena z razpoložljivimi viri. Po vsej verjetnosti se je tam zgasil po božično-novoletnih praznikih. V kakšnih odnosih je bil potem s predstojnikom, župnikom Grašičem, in Trnovci, ostaja za zdaj neodgovorjeno. Poznamo le suhoparno odstopno izjavo z mesta učitelja, orglarja in cerkvenika iz zdravstvenih razlogov, datirano v Trnovem 10. maja 1868.¹¹⁵ Utemeljen je dvom, da bi šlo za resno bolezen, saj sam na drugem mestu v avtobiografiji izrecno pravi: »Bil sem zdrav brez vsake hujše bolezni do svojega 38. leta«, ¹¹⁶ tj. deset let po drugem odhodu iz Trnovega. Še več, na binkoštni ponedeljek 1868, 1. junija, je z znanim češkim pisateljem Janom Nerudo (1834–1891), s katerim sta v Pragi postala prijatelja, obiskal Postojnsko jamo.¹¹⁷

V svoji odpovedni izjavi, naslovljeni na trnovski župnijski urad, pa je povedal tole: »Ponižno podpisani je iz zdravstvenih ozirov (*aus Gesundheitsrücksichten*) na nasvet zdravnika (*auf Anrathen des Doktors*) primoran resignirati na nastavitve na mesto učitelja, orglarja in cerkvenika in prosi, naj prečastiti župnijski urad to ustrezno sporoči prečastitemu knezoškofijskemu konzistoriju v Ljubljani, da bo čim prej poskrbljeno za novo zasedbo te službe, kajti on je iz

¹¹³ Prav tam, 24. 10. 1865.

¹¹⁴ Gerbič, Avtobiografija (tipkopis), str. 154–155.

¹¹⁵ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 10. 5. 1868.

¹¹⁶ Gerbič, Avtobiografija (tipkopis), str. 157.

¹¹⁷ Prav tam, str. 144; prim. Škulj, *Fran Gerbič*, str. 89. – O prijateljstvu z Nerudo: Gerbič, Spomini umetnika, str. 45.

¹¹⁰ Bilc, *Kronika fare trnovske*, str. 42 in 44. O novi šoli prim.: *Postojnsko okrajno glavarstvo*, str. 69.

¹¹¹ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 8. 10. 1865.

¹¹² Prav tam, 16. 10. 1865.

razloga, ker bo moral skrbeti za svoje zdravje, ne bo več mogel opravljati. Z vsem spoštovanjem pokorno podpisuje Franc Gerbec (*Franc Gerbic*) l.r., učitelj.«

Gerbič je s takojšnjim prenehanjem poučevanja mislil resno, saj je župnik Grašič tri dni pozneje njegovo odstopno pismo pospremlil s prošnjo konzistoriju za takojšnji razpis mesta začasnega učitelja in sporočil, da bodo za šolski pouk medtem skrbeli kaplani.¹¹⁸ Konzistorij je prosto mesto učitelja, orglarja in cerkovnika z letno plačo 320 goldinarjev razpisal dobra dva tedna zatem, 26. maja 1868.¹¹⁹

Morda je zdravnik Gerbiču res svetoval, naj se umakne z učiteljskega mesta, morda zaradi psihične, fizične ali obojne preobremenjenosti. Spomnimo na besede kanonika Žavašnika iz jeseni 1867, da je Gerbič zaradi velikih naporov vidno utrujen. Ni pa tudi izključeno, da je prišel v spor z lokalnimi dejavniki, predvsem s predstojnikom, dekanom Grašičem. Kakor koli, potem ko so ga župljani Trnovega tri leta vzdrževali med študijem v Pragi, jim vložka ni povrnili, če seveda odmislimo, da je zanje veliko storil že prej.

Stikov s Trnovim in Trnovci po svojem drugem odhodu vendarle ni prekinil. Leto dni po Grašičevem odhodu za kanonika v Novo mesto so Bleiweisove *Novice* 6. avgusta 1873 poročale:¹²⁰ »Obiskal nas je pred nekoliko časom slavni umetnik in pevec na gledališču [gledališče] Zagrebškem Fr. Gerbic. Igral je na praznik sv. Rešnjega telesa [12. junija] na naše nove orgle ter tudi nekoliko pel; pod njegovimi tipkami šele smo videli, kaki glasi se morejo iz krasnih orgel privabiti, ako jih tako umetna roka prebira.«¹²¹

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAL 14, Vizitacije
NŠAL 31, Šolstvo
NŠAL 580, Zapuščina Viktor Kragl
ŽA Cerknica

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko

SŠM – Slovenski šolski muzej, Ljubljana
Arhivska zbirka

ŠAK – Škofijski arhiv Koper
Ž IIB – Župnija Ilirska Bistrica

ČASOPISI

Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 1862, 1864, 1873.

LITERATURA

Gerbic, Franc: *Glasi slovenski za čveterospev, samospev in glasovir*. [Dunaj: 1862].

Gerbič, Fran: Avtobiografija (rokopis). *Gerbičev zbornik* (ur. Edo Škulj). Ljubljana: Družina, 2000, str. 139–150 (Knjižnica Cerkevne glasbenika: Zbirka 5. Knjižna zbirka; zv. 14).

Gerbič, Fran: Avtobiografija (tipkopis). *Gerbičev zbornik* (ur. Edo Škulj). Ljubljana: Družina, 2000, str. 151–166 (Knjižnica Cerkevne glasbenika: Zbirka 5. Knjižna zbirka; zv. 14).

[Gerbič, Fran]: Spomini umetnika. *Slovenec* 38, 1910, št. 293, Priloga Narodnoobrambni vestnik, str. [3–4].

Gerbič, Fran: Spomini umetnika. *Gerbičev zbornik* (ur. Edo Škulj). Ljubljana: Družina, 2000, str. 41–48 (Knjižnica Cerkevne glasbenika: Zbirka 5. Knjižna zbirka; zv. 14).

Gerbičev zbornik (ur. Edo Škulj) Ljubljana: Družina, 2000 (Knjižnica Cerkevne glasbenika: Zbirka 5. Knjižna zbirka; zv. 14).

Grafenauer, Ivan: Govekar Fran. *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, str. 237–238.

Grlić, Dimitrij: *180 let osnovnega šolstva v Ilirski Bistrici*. Ilirska Bistrica: Skupščina občine, 1994.

Grlić, Dimitrij: Razvoj šolstva. *Občina Ilirska Bistrica: monografija* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Občina, 2011, str. 70–73.

Jurišević, Fran: *Primorska pošta skozi zgodovino*. Koper: Lipa, 1967.

Kranjec, Silvo: Šušteršič Ivan. *Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga. Raab–Švkaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 731–735 (dostopno tudi na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi678766/>).

Mantuani, Josip: *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, str. 29–30.

Pavlič, Slavica: Ustanovno pismo trnovske šole. *Kronika* 14, 1966, št. 1, str. 25–28.

Postojnsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. V Postojini [Postojna]: R. Šeber, 1889.

Premrl, Stanko: Gerbič Fran. *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, str. 208–209 (dostopno tudi na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi198718/>).

¹¹⁸ NŠAL 31, Šolstvo, šk. 56, mapa 25, Dekanija Trnovo, 25/1/2, 13. 5. 1868.

¹¹⁹ Prav tam, 26. 5. 1868.

¹²⁰ *Novice gospodarske, obrtniške in narodne* XXXI, št. 32, 6. 8. 1873, str. 257. Prim. Škulj, *Fran Gerbič*, str. 86.

¹²¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ga iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Rotar Pance, Branka: Gerbič – pedagog. *Gerbičev zbornik* (ur. Edo Škulj). Ljubljana: Družina, 2000, str. 41–60 (Knjižnica Cerkvenega glasbenika: Zbirka 5. Knjižna zbirka; zv. 14).

Schmidt, Vlado in Pavlič, Slavica in Strmčnik, Franče: Osnovna šola. *Enciklopedija Slovenije*. 8. zvezek. *Nos–Pli*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994, str. 188–192.

Širola, Ivan: Na Grobničkom polju dne 25. svibnja 1862. *Grobnički zbornik*. Sv. 7 (gl. ur. Irvin Lukežić). Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 2005, str. 295–339.

Škulj, Edo: *Fran Gerbič (1840–1917): ob 100-letnici smrti*. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba, 2017.

Šlebinger, Janko: Govekar Franc. *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, str. 238.

SPLETNI VIRI

Moja občina

Kermavnar, Simona: Planinski pevski zbor in čitalnica v Ilirski Bistrici: <https://www.mojaobcina.si/logatec/novice/planinski-zbor-in-narodna-ci-talnica-v-ilirski-bistrici.html>

Obrazi slovenskih pokrajin

Raspor, Tadeja: »Ličan, Matija (1785–1877)«. *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/lican-matija/>

Slovenska biografija

Jan, Zoltan: Bilc Janez (1839–1906): <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi142316/>

Vzajemnost

<https://www.vzajemnost.si/clanek/181594/licanov-rod-je-pustil-mocan-pecat-v-razvoju-kraja/>

S U M M A R Y

Composer Fran Gerbič and Trnovo near Ilirska Bistrica

The Slovenian composer Fran Gerbič (1840–1917) served as a teacher in Trnovo near Ilirska Bistrica between 1857 and 1868, during which he also spent three years (1864–1867) on a sabbatical at the music conservatory in Prague. Gerbič's years in Trnovo represent his formative period, during which he was aged between seventeen and twenty-eight years and obtained most of his music education, first as an autodidact and then as a Prague student. The article presents Gerbič's life and work in Trnovo by drawing on his autobiography, memoirs, and especially documents on the school and teachers kept by the Archiepiscopal Archives of Ljubljana.

During the first four years, between October 1857 and February 1862, Gerbič served as a provisional teacher, that is, teacher without a permanent post; however, having had a teacher's aide from the start, he was also addressed as head teacher. At the same time, he served as an organist and sexton. After obtaining a permanent teaching post, Gerbič taught for another two years and a half and no more than a few months on his return from Prague. In the early 1860s, he earned distinction as a musician and composer and in his local environment especially caught attention of the composer Miroslav Vilhar. Most mentions given to Trnovo in his autobiography and other writings relate to music. His references to individual people shed some light on whom he was in contact with. He also appears twice as a godfather to his fellow villagers and once, on his home leave from Prague, as a bridegroom.

During his three years of studies in Prague, the parishioners of Trnovo financially supported Gerbič with their own funds allocated to his teacher's salary, including a small part for his aide. In May 1868, not long after returning to his homeland at the end of 1867, Gerbič renounced his position in Trnovo for reasons not entirely clear, officially on his doctor's advice.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)